

UNIVERSITETET I BERGEN
Det samfunnsvitenskapelige fakultet

Masteroppgave i undersøkende journalistikk

«Undersøkende journalistikk i TV-serien

«De siste dødsdømte» (NRK)»

av Ingvild Vågen Ulset

Veiledere: Astrid Gynnild og Kristine Holmelid

Universitetet i Bergen

Det samfunnsvitenskapelige fakultet

Institutt for informasjons- og medievitenskap

UJO350

Høsten, 2022

Hovedinnholdsfortegnelse

Kappe.....	3
Takk til	5
Metoderapport.....	6
Teorioppgave	28

Kappe

Denne masteroppgaven består av en metoderapport og en teorioppgave som begge er tilknyttet NRKs historiske, undersøkende dokumentarserie «De siste dødsdømte». Med premiere våren 2023, vil TV-serien handle om 25 nordmenn som etter norsk lov ble henrettet etter andre verdenskrig. Mange kjenner til Quisling, men ikke alle vet hvem de 24 andre var, noe denne serien vil fortelle. «De siste dødsdømte» vil også avsløre hvordan henrettelsene for over 70 år siden fremdeles påvirker familier i dag, og sette søkelys på hvorvidt det var riktig av den norske stat å gjeninnføre dødsstraff.

I teorioppgaven har jeg undersøkt hvordan tre journalister i redaksjonen til «De siste dødsdømte» brukte åpne spørsmål i fem intervjuer. Her har jeg funnet fire former for åpne spørsmål der omtrent halvparten er tilknyttet en kommentar fra journalisten i forkant av spørsmålet. Noen av kommentarene er nødvendige for at spørsmålene skal fungere, mens andre er unødvendige. Det er ulike årsaker til unødvendige kommentarer. En grunn kan være at journalistene forsøker å gjøre intervjuet mer lik en vanlig samtale for å øke tilliten mellom journalist og intervjuobjekt. Flertallet av de åpne spørsmålene gir gode svar, men kun omtrent en fjerdedel av journalistenes utsagn er åpne spørsmål. En årsak til den lave bruken av åpne spørsmål kan henge sammen med at lukkede spørsmål og kommentarer også kan gi gode svar fra intervjuobjekter. En annen årsak kan være at åpne spørsmål for journalister like gjerne kan dreie seg om en åpen holdning som en spørsmålsformulering. Teorioppgaven utgjør 30 sider.

I metoderapporten viser jeg til arbeidet jeg har gjort som undersøkende journalist i redaksjonen til «De siste dødsdømte». I dette arbeidet avslørte jeg gjennom undersøkelser i arkivet at det norske politiet, som fikk i oppgave å henrette de dødsdømte, ba om å slippe uten å bli hørt. I metoderapporten reflekterer jeg blant annet over hva som utgjør et effektivt arkivsøk, om samarbeidet i redaksjonen, og hvordan et prosjekt uten minimumsmål likevel kan gi uttelling. I tillegg til avsløring av politiets motstand, utviklet jeg seriens visuelle fortellerstil som skulle gjelde for alle nyere opptak. Arbeidet ble gjort gjennom at jeg filmet ulike scener og testet ut fotografiske virkemidler som bruk av forgrunn, asymmetriske bildeutsnitt, håndholdte kamerabevegelser og mørk lyssetting. Metoderapporten utgjør 20 sider.

Mitt journalistiske produkt består dermed av en visuell fortellerstil og dokumentasjon av politiets motstand. Jeg har ikke redigert arbeidet, noe som er gjort av seriens klipper. Med andre ord har jeg levert dokumenter og video-opptak til etterarbeid. For å vise hvordan det

journalistiske produktet er blitt en del av serien, vil jeg presentere video-lenker fra to episoder. Den første videoen viser politiets motstand der min oppgave har vært å finne dokumentasjonen som bekrefter motstanden. Den andre videoen illustrerer den visuelle fortellerstilen der min rolle har vært å utvikle stilen og filme opptakene som skjer i nåtid. Under hver video blir det presentert tidskoder som konkret viser til hvor i episoden mitt journalistiske produkt blir presentert. Videoene er uferdige versjoner av episodene, og er upubliserte da TV-serien har premiere i 2023.

Politiets motstand i episode åtte: <https://vimeo.com/768936749> (passord: dsd-uib)

00:00-01:00: Motstanden i politiet blir presentert for første gang.

16:30-19:15: Rinnan-banden skal henrettes. Politiet i Trondheim vil ikke henrette. Brevene fra Trondheim politilag og Norsk politiforbund presenteres.

21:25-21:45: Ingenting tyder på at politiet blir hørt da henrettelsene av Rinnan-banden settes i gang.

Den visuelle fortellerstilen i episode to: <https://vimeo.com/768935285> (passord: dsd-uib)

03:15-07:20: Christin og Linnea, to slektninger av en av de dødsdømte, blir presentert.

15:35-27:00: Christin og Linnea prater med journalist og forfatter Eirik Veum som forteller om torturen slektningen utførte. Videre fortelles historien om Olav Bismo som døde som følge av skuddene til den dødsdømte.

41:00-43:00: Christin og Linnea finner et passfoto med hilsen fra den dødsdømte.

Takk til

En stor takk går til mine to veiledere, Astrid Gynnild og Kristine Holmelid. Takk for at dere har stilt kritiske spørsmål til arbeidet mitt og oppmuntret meg til å stole på egne vurderinger. Våre samtaler har alltid vært interessante og inspirert til videre arbeid. Jeg vil også takke min venn, Rosa Doublet, for våre diskusjoner og dine gode råd. Takk til kjæresten min, Julian Simon, for at du motiverte meg med din evige optimisme. Til slutt vil jeg takke pappaen min, Svein Ulset, som viste meg verdien av hardt arbeid. Jeg vet du hadde elsket dette masterprosjektet, og at du hadde vært min største støttespiller.

Metoderapport

Et graveprosjekt i TV-serien «De siste dødsdømte» (NRK)

Masteroppgave i undersøkende journalistikk ved UiB
av Ingvild Vågen Ulset

Innholdsfortegnelse

1	Innledning.....	8
2	Slik startet det.....	9
3	Metode	10
3.1	<i>Forarbeid.....</i>	<i>10</i>
3.1.1	«De siste dødsdømte» som undersøkende journalistikk.....	10
3.1.2	Å spille i et band.....	12
3.1.3	Motstand som tema.....	13
3.1.4	Visuell fortellerstil for målgruppen.....	13
3.1.5	Opptaksturer.....	15
3.1.6	Hypotesearbeid.....	15
3.1.7	Et høyrisikoprojekt.....	16
3.1.8	Et system for en solist.....	17
3.1.9	Oppsummering av forarbeid.....	19
3.2	<i>Innsamling</i>	<i>19</i>
3.2.1	Prioritering.....	20
3.2.2	Utvalg i arkivet.....	20
3.2.3	Gullet på Riksarkivet.....	21
3.2.4	En mislykket snarvei.....	23
3.2.5	Følg journalnummeret.....	24
3.2.6	Uløste saker og tiden som renner ut.....	25
3.2.7	Oppsummering av innsamling.....	25
4	Gravearbeidet presentert i serien	26
	Figur 3.1: Bildeutsnitt fra opptak.....	14
	Figur 3.2: Mappesystem i OneNote.....	18
	Figur 3.3: Arkivoversikt i OneNote.....	18
	Figur 3.4: Brev fra Trondheim Politilag, Riksarkivet i Oslo.....	21
	Figur 3.5: Skjerm bilde av Ingvild Ulset fra Teams-møte, Riksarkivet. Foto: Thomas Hellum.....	22
	Figur 3.6: Redaksjonsmøte, foto: Thomas Hellum Figur 3.7: Premie fra redaksjonen.....	23
	Figur 3.8: Tidkrevende arkivøk.....	23
	Figur 3.9: Effektivt arkivøk.....	24

1 Innledning

Etter andre verdenskrig var hatet sterkt i det norske folk. 90 000 nordmenn ble straffeforfulgt. Landssvikere som Vidkun Quisling og Henry Rinnan ble henrettet etter norsk lov. Det ble også 23 andre nordmenn. NRKs nye historiske dokumentarserie, «De siste dødsdømte», skal fortelle mer om disse nordmennene som ble henrettet. Med premiere våren 2023, vil TV-serien fortelle om deres grusomheter, men også om deres menneskelige sider. Serien vil også avsløre hvordan henrettelser for over 70 år siden påvirker familier i dag, og sette søkelyset på hvorvidt det var riktig av den norske stat å gjeninnføre dødsstraff.

TV-serien har vært en påkostet satsning fra NRK der redaksjonen på det meste har bestått av ni personer. Selv har jeg vært en del av redaksjonen i omtrent et år som fotograf og journalist. Samtidig som jeg arbeidet i redaksjonen, studerte jeg undersøkende journalistikk ved Universitetet i Bergen (UiB) der jeg valgte «De siste dødsdømte» som masteroppgavens graveprosjekt.

Denne metoderapporten vil ikke ta for seg alt det journalistiske arbeidet som er gjort i forbindelse med «De siste dødsdømte», men vil konsentrere seg om mitt arbeid i redaksjonen. Gjennom arkivarbeid, har jeg avslørt at norsk politi, som hadde i oppgave om å henrette de dødsdømte, ba om å få slippe uten å bli hørt. Motstanden i politiet har trolig aldri blitt omtalt. I tillegg har jeg ved bruk av kamera skapt en visuell fortellerstil for hele serien. Dette har resultert i opptak som øker spenningen i serien og tiltaler seriens unge målgruppe.

Mitt journalistiske produkt består dermed av video-opptak med en bestemt visuell fortellerstil og en dokumentasjon som bekrefter politiets motstand mot å henrette. Jeg har ikke redigert det journalistiske produktet, noe som er gjort av seriens klipper, manusforfatter og regissør. Med andre ord har jeg levert det journalistiske produkt til etterarbeid. Dokumentasjon av politiets motstand og fortellerstilen vil bli presentert som to video-lenker til slutt i denne metoderapporten. Etersom «De siste dødsdømte» har premiere i 2023, vil video-lenkene være upubliserte.

I denne metoderapporten har jeg forsøkt å være så ærlig som mulig. Jeg vil vise til arbeid jeg har gjort, men jeg vil også reflektere over valgene jeg har tatt underveis. Forhåpentligvis vil en ærlig tilnærming gjøre at metoderapporten ikke bare styrker min egen journalistiske utvikling, men også blir en ressurs for andre som skal i gang med et undersøkende prosjekt.

2 *Slik startet det*

Våren 2020 ble jeg invitert til et utviklingsmøte for en ny dokumentarserie ved min arbeidsplass NRK. Jeg visste ingenting om prosjektet, men det var også bakgrunnen for invitasjonen. Gjengen som hadde arbeidet med tv-serien det siste halve året ønsket friske øyne og tilbakemeldinger på det de hadde jobbet med til nå. I spissen var journalist Steinar Birkeland som aldri hadde klart å gi slipp på noe han hadde lært i historietimen på gymnaset: etter andre verdenskrig ble 25 nordmenn henrettet etter norsk lov. Han lurte på hvem disse nordmennene var og hvorvidt det var riktig å henrette dem. TV-serien hadde fått navnet «De siste dødsdømte» og skulle bli en av NRKs største historiske dokumentarserier.

Etter et par sporadiske idemyldringer, ble jeg for alvor en del av redaksjonen til «De siste dødsdømte». I redaksjonen hadde vi våre spesifikke ansvarsområder, men alle arbeidet med det journalistiske innholdet uavhengig om du var klipper, produsent, fotograf eller journalist. I redaksjonsmøter diskuterte vi prosjektets innhold, stilte spørsmål og kom med nye ideer.

Selv visste jeg lite om andre verdenskrig og etterkrigstiden. I redaksjonen der flere var fylt 50 år, var det derimot stor interesse for andre verdenskrig. Som 33-åring var det lenge siden jeg hadde fulgt med i historietimen på videregående. Quisling var kjent, men de andre nordmennene som hadde blitt henrettet visste jeg ingenting om. Da jeg i et av redaksjonsmøtene lurte på hvem Henry Rinnan var, ble det stille rundt bordet. Ikke visste jeg at han var en av de mest kjente norske landssvikerne og leder av Rinnan-banden som trolig var ansvarlig for tapet av over 80 menneskeliv (Flatmark, 2020, s. 31)

Min pinlige uvitenhet ble likevel tatt godt imot av redaksjonen. Serien skulle nå et ungt publikum, og ærlige spørsmål ble ikke bare tolerert, men de var også viktige for at serien skulle nå frem. Folkene i redaksjonen var ikke skeptiske og lukket, men åpne og nysgjerrige. De ga meg en trygghet til å fortsette å delta i diskusjonene og stille spørsmål. Med det vokste også nysgjerrigheten for norsk krigshistorie. Jeg begynte å undre meg over hvorfor jeg ikke hadde hørt om de dødsdømte før nå. TV-serien hadde potensiale til å avdekke nye opplysninger om norsk krigshistorie som mange ikke kjente til. Med andre ord var det et perfekt utgangspunkt for et graveprosjekt.

3 Metode

Dette metodekapittelet består av to deler, forarbeid og innsamling. Her vil jeg gjøre rede for hvordan jeg gjennom journalistiske metoder har forberedt og samlet opplysninger til graveprosjektet. Underveis vil jeg reflektere over metodebruken ved å se nærmere på hvorvidt metoden var verdifull for prosjektet og om jeg kunne gjort noe annerledes.

3.1 Forarbeid

Slik som med de fleste graveprosjekter, var også dette forarbeidet som en trakt der jeg startet bredt for så å snevre inn. Nedenfor vil jeg gjøre rede for hvordan jeg spisset gravesaken ved å gå fra valg av prosjekt og tema til blant annet utvikling av hypotese og system.

3.1.1 «De siste dødsdømte» som undersøkende journalistikk

Til tross for at jeg hadde tilbrakt mye tid i redaksjonen til «De siste dødsdømte», skulle det likevel gå en stund før jeg så på TV-serien som et mulig graveprosjekt. I NRK var «De siste dødsdømte» nemlig en historisk dokumentarserie, ikke et undersøkende prosjekt, noe som etter hvert ville endre seg.

Det finnes flere definisjoner av undersøkende journalistikk. Senter for undersøkende journalistikk (SUJO) ved UiB bruker denne definisjonen:

Undersøkende journalistikk tilhører kjernen av nyhetsmedienes samfunnsoppdrag, nemlig å avdekke og avsløre maktmisbruk i samfunnets institusjoner, politisk korrupsjon, økonomisk kriminalitet, kritikkverdige forhold og skjulte bindinger.

Denne typen journalistikk kan også utvikle nye metoder for å kaste lys over ukjente forhold og peke på løsninger (Senter for undersøkende journalistikk)

David E. Kaplan, daglig leder av Global Investigative Journalism Network (GIJN) som SUJO er en del av, beskriver undersøkende journalistikk slik:

Investigative journalism is the in-depth, systematic use of original research and reporting. It often uses a large amount of data and documents. It uses public records to find out what is going on. It also involves frequently the barring of secrets. It makes

information that before had been hidden, into the public domain. Finally, it has a strong emphasis on social justice and accountability (Global Investigative Journalism Network, 2018).

En kortere definisjon brukes av NRK der undersøkende journalistikk blir beskrevet slik: «Ved systematisk bruk av journalistiske metoder avsløre misforhold av vesentlig samfunnsmessig betydning, som noen har forsøkt å holde skjult eller som av andre grunner er ukjent for publikum» (L. Kristiansen, personlig kommunikasjon, 30.08.22). Definisjonen er utarbeidet av avdelingen for undersøkende journalistikk i NRK til intern bruk.

Det de tre definisjonene har til felles er at undersøkende journalistikk skal avsløre en form for misforhold. Noe som skiller definisjonene, er hvordan de omtaler journalistiske metoder. Ifølge SUJO kan undersøkende journalistikk utvikle nye metoder. Ifølge GJIN er systematisk research og bruk av offentlig kilder en del av undersøkende journalistikk. NRK har en mer generell tilnærming som innebærer at undersøkende journalistikk tar systematisk i bruk journalistiske metoder.

Med bakgrunn i at NRKs definisjon var dekkende i forhold til de andre definisjonene, og ettersom «De siste dødsdømte var en NRK-produksjon, valgte jeg å ta i bruk NRKs definisjon for å se nærmere på om «De siste dødsdømte» var undersøkende. Redaksjonen hadde tatt i bruk journalistiske metoder på en systematisk måte gjennom å lese litteratur om norsk krigshistorie, undersøke arkiv, søke innsyn og intervju fagfolk og slektninger av de dødsdømte. Det virket ikke som redaksjonen hadde et mål om å avsløre misforhold, men misforhold var likevel et sentralt tema da serien satte spørsmålstegn til hvorvidt rettsoppgjøret var rettferdig. Blant annet ville serien vise til at flesteparten av de dødsdømte var unge, påvirkelige menn i 20-årene. Noen av dem hadde ikke engang begått drap. Det juridiske grunnlaget for dødsstraff var også svært omdiskutert. Misforholdet som serien viste til, var av samfunnsmessig betydning da det å kjenne sitt lands historie er viktig for å kunne skape en bedre fremtid.

Oppdagelsen av at «De siste dødsdømte» kunne bli sett på som et undersøkende prosjekt, delte jeg med resten av redaksjonen. Umiddelbart skrev vi «undersøkende dokumentarserie» inn i pitchen til prosjektet, men der ble begrepet også værende. En videre diskusjon om hvordan et prosjekt som er undersøkende kan påvirke innhold og arbeidsmetode hadde vi aldri. Likevel fikk oppdagelsen store konsekvenser for meg. For første gang så jeg på «De siste dødsdømte» som et undersøkende prosjekt og valgte serien som masteroppgavens graveprosjekt.

En bevisstgjøring i hva undersøkende journalistikk var, hadde ført til valg av graveprosjekt. «De siste dødsdømte» hadde gått fra å være en historisk dokumentarserie, til en undersøkende, historisk dokumentarserie. Fra redaksjonens perspektiv hadde oppdagelsen av serien som undersøkende vekket interesse, men fikk ingen konsekvenser for arbeidet videre. En årsak kan være at for redaksjonen var begrepet «undersøkende journalistikk» noe ukjent, og derfor var det uklart hvordan begrepet kunne påvirke produksjonen.

3.1.2 Å spille i et band

I graveprosjektet var jeg en del av en større redaksjon. «Det var en god jam!» kunne regissøren si begeistret i et av våre redaksjonsmøter. Ifølge regissøren var vi et band der vi spilte ulike instrumenter. Noen trippet etter å si noe, noen hevet stemmen i uenighet mens andre lyttet rolig for så å dele sine gjennomtenkte refleksjoner.

Redaksjonen i «De siste dødsdømte» besto av om lag ni personer der flesteparten var over 50 år og hadde erfaring med nyhetsjournalistikk, dokumentarserier og undersøkende journalistikk. Vi hadde ulike arbeidsoppgaver som å være manusforfatter, journalist, fotograf, klipper, produsent, produksjonsleder eller regissør. Uavhengig av ansvarsområde deltok alle i diskusjoner om innholdet i serien, og det var i slike diskusjoner «jamming» oppsto. Vi diskuterte hvordan den historiske konteksten påvirket de dødsdømtes liv og valgene de tok. Vi snakket om seriens dramaturgi, og om hvordan vi kunne skape spenning og interesse. Vi hadde også mer filosofiske samtaler om temaer som ondskap, godhet og livets tilfeldigheter.

Under «jamming» ble vi bedre kjent med hverandre, og våre personligheter kom til uttrykk. «Erling» ble så engasjert at han slo i bordet, «Kjersti» kjølnet ned hete følelser med kalde fakta, «Trond» tenkte nytt og så helheten og «Lise» lyttet tålmodig og slo til med en skarp replikk. Folk var forskjellige, men vi var alle interesserte i hverandres meninger. Selv hadde jeg en ærlig og direkte væremåte i redaksjonen. «Jeg har et drittunge-spørsmål!» kunne jeg si og redaksjonen lyttet oppmerksomt. Hvis jeg som 35-åring ikke forsto noe eller ikke syntes noe var interessant, var det stor sannsynlighet for at den unge målgruppen ville syntes det samme.

En redaksjon med åpne og nysgjerrige personlighetstyper skapte en trygghet som la grunnlaget for gode diskusjoner. «Jamming» ble redaksjonens største styrke. Det å dra nytte av redaksjonen som ressurs, ble et av graveprosjektets metoder.

3.1.3 Motstand som tema

For å få finne ut hva jeg skulle grave etter i «De siste dødsdømte», ville jeg undersøke om prosjektet hadde uløste saker jeg kunne ta fatt i. Kanskje folk i redaksjonen hadde kommet over interessante saker som de enten ikke hadde løst eller hatt tid til å jobbe med. Jeg inviterte dermed til redaksjonsmøte.

Det dukket opp flere interessante spørsmål i redaksjonsmøtet. Hvorfor ble inhabilitet blant dommere og aktorer akseptert som en del av rettsvesenet? Sparte staten livene til de som var høyt oppe i systemet, men straffet de som var på bunnen? Det var noen få som våget å kritisere dødsstraffen. Hva gikk kritikken ut på? Vi hadde også hørt historier om at det hadde oppstått motstand i politiet mot å delta i eksekusjonspelotongen der de henrettet de dødsdømte. Stemte dette?

Urettferdighet eller misforhold gikk igjen som tema blant alle sakene som ble nevnt. Med andre ord var vi i kjernen av undersøkende journalistikk. Historien om politiet som ikke ville henrette, fanget min interesse mest. Hvis det stemte at politiet ikke ville henrette, men likevel måtte gjøre det, kunne saken avsløre misforhold. Temaet for graveprosjektet ble dermed politiets motstand.

«Jamming» i redaksjonsmøtet og en bevisstgjøring i undersøkende journalistikk hadde ført til valg av tema. Jeg hadde blitt mer oppmerksom rundt avsløring av misforhold, og politiets motstand seilte dermed frem som et passende tema for graveprosjektet.

3.1.4 Visuell fortellerstil for målgruppen

«Jeg tror ikke dere kommer til å nå så mange unge folk med denne serien» husker jeg en historiker sa til oss etter et intervju. Min kollega og jeg smilte usikkert til hverandre. Med serien skulle vi nå en ung målgruppe, og ikke bare menn på 60 med en over middels interesse for norsk krigshistorie.

Mer konkret skulle vi med serien, ifølge ledelsen i NRK, nå 27 år gamle menn, noe som krevde et innhold og en visuell fortellerstil som tiltalte målgruppen. Av visuelt materialet besto serien av illustrerende tegninger, arkivbilder og nye opptak. Sistnevnte innebar blant annet opptak med slektninger av de dødsdømte som søkte svar på hva som egentlig hadde skjedd med den dødsdømte. For å nå den unge målgruppen, ville jeg med nye opptak bruke lys og kamera til å fremheve seriens mørke temaer og øke spenningen. Jeg så filmen «Psycho» (Hitchcock, 1960) av regissør Alfred Hitchcock, verdenskjent for sine

skrekkfilmer, og undersøkte hvordan han brukte det visuelle for å skape spenning. Med inspirasjon fra Hitchcocks film, begynte jeg å teste ut ulike kamerautsnitt og lyssetting.

Figur 3.1: Bildeutsnitt fra opptak

Figuren ovenfor viser eksempler på bilder fra opptak som viser mine mest brukte virkemidler. Asymmetriske bilder, fremfor symmetriske bilder, skapte en urolig følelse. Bilder med forgrunn skapte også en urolig følelse av spionering eller iakttatt noen. Håndholdte bevegelser skapte nerve. Ansiktsprofiler, fremfor ansikt filmet frontalt, og en mørk lyssetting skapte en følelse av å ikke få hele historien, noe som ga en stemning av mystikk.

Jeg filmet flere ulike situasjoner med karakterer fra serien, samtidig som jeg testet ut virkemidlene. Etter opptak klippet jeg sammen små snutter slik at både jeg og redaksjonen kunne evaluere hvorvidt virkemidlene fungerte. Dette ble en gjentakende prosess der jeg filmet, redigerte, fikk tilbakemelding og gjorde nødvendige endringer. Virkemidlene viste seg til slutt å gi resultater da de økte spenningen i serien.

Jeg oppdaget også at de visuelle grepene spilte på lag med det avslørende i undersøkende journalistikk. Et klassisk grep var å følge karakterer bakfra inn i et rom. Bevegelsen kunne vekke en nysgjerrighet hos seeren da de kunne lure på hva som nå skulle skje. På den måte ble avsløringsøyeblikket forsterket, før karakterene til slutt enten oppdaget et bilde eller møtte en ny person. Et annet grep var å filme folk i profil fremfor frontalt. En

profil skjulte deler av ansiktet. Det å holde noe tilbake fra seeren kunne også forsterke følelsen av at noe som er skjult snart ville bli avslørt.

En visuell fortellerstil for målgruppen ble utviklet ved hjelp av inspirasjon fra fiksjonsfilm. En frem-og-tilbake prosess der jeg gjentakende ganger filmet og redigerte små videosnutter gjorde fortellerstilen bedre. Slik som med valg av prosjekt og tema utnyttet jeg også her redaksjonen med å samarbeide med dem og få tilbakemeldinger.

3.1.5 Opptaksturer

I løpet av et års tid reiste jeg på flere opptaksturer til Oslo, Stavanger, Kristiansand, Trondheim, Bodø, Svolvær og Roma. Jeg filmet tidsvitner, historikere og slektninger av de dødsdømte. For å forstå hva politiet eventuelt gjorde motstand mot, ville jeg vite så mye som mulig om henrettelsene, noe opptaksturene bidro til.

Nedenfor er video-lenker som viser til opptaksturer der jeg fikk viktige opplysninger om henrettelsene. Videoen har jeg fotografert og redigert. Opptakene er en del av den ferdige serien, men redigeringen vil være endret av seriens klipper. Video-lenkene er her ment for å vise hvilke opplysninger jeg fikk fra opptaksturene.

På Statsarkivet i Bergen filmet jeg en historiker og en arkivar som delte opplysninger om de praktiske og makabre detaljene ved utføring av en henrettelse:

<https://vimeo.com/manage/videos/752947469/privacy> (passord: dsd-uib)

Ved et rettersted i Bodø filmet jeg en historiker og en slektning av en dødsdømt som delte opplysninger om politiets rolle under henrettelsene og det menneskelige ved den dødsdømte:

<https://vimeo.com/manage/videos/752947532/privacy> (passord: dsd-uib)

Gjennom opptaksturene kom jeg nærmere henrettelsene. Jeg fikk opplysninger om hvordan de ble utført og den menneskelige, emosjonelle siden ved en henrettelse. Opplysningene styrket troen min på at det måtte vært vanskelig for politiet å henrette.

3.1.6 Hypotesearbeid

Til nå hadde graveprosjektet fått en form. I ryggen hadde jeg en hjelpsom redaksjon, og jeg hadde utviklet en fortellerstil som økte spenningen. Graveprosjektets tema var politiets

motstand og opptaksturene sannsynliggjorde denne motstanden. Neste steg var hypotesearbeid.

Ifølge Handgaard er en hypotese en «ubekreftet påstand, gjerne med en tydeliggjort årsakssammenheng som kommer fram etter et *fordi*» (Handgaard et al., 2013, s. 96). En fordel med hypoteser er at de kan bekreftes eller avkreftes, noe som styrer researchen i en bestemt retning (Handgaard et al., 2013, s. 96). Likevel er det ikke alle som tar i bruk hypoteser. I arbeid med «Søppelsmuglerne» ville NRKs Brennpunkt-redaksjon unngå å låse seg til hypoteser da de ville ha et åpent sinn under gravingen (Kundssøn et al., 2020, s. 5). Det var funnene som var styrende for researcharbeidet, ikke en hypotese. Faren med hypoteser kan være at journalister blir blinde for andre viktige opplysninger. Ifølge Ytreberg kan dette unngås da hypotesen kun er et utgangspunkt som skal endres etter hvert som nye opplysninger dukker opp (Ytreberg, 2012, s. 150).

Jeg hadde forståelse for hvorfor Brennpunkt hadde unngått hypoteser, men for meg som ny undersøkende journalist, virket det tryggest å arbeide etter en hypotese. Det kunne gi arbeidet en retning, og dermed være tidsbesparende. Uten å samarbeide med redaksjonen, lagde jeg en hypotese basert på Handgaards definisjon på hypotese:

Etter andre verdenskrig henrettet norsk politi landssvikere mot sin vilje fordi staten hadde bestemt det.

Med tema og hypotese var gravesaken nå blitt mer spisset, men i motsetning til tidligere valgte jeg å ikke samarbeide med redaksjonen i hypotesearbeidet. En årsak var at redaksjonen ikke arbeidet etter hypoteser, og en involvering føltes derfor unaturlig. Likevel kunne jeg, til tross for ulike måter å arbeide på, tatt initiativ til samarbeid slik at jeg fikk kvalitetssikret hypotesen.

3.1.7 Et høyrisikoprojekt

Det var tid for å kjøre prosjektet gjennom en risikotest og finne prosjektets største potensial. Med andre ord skulle jeg utvikle et minimums- og maksimumsmål.

Et minimumsmål er hypotesen som med sikkerhet kan bekreftes, og et maksimumsmål er «det hårete» målet for undersøkelsen som en skal strekke seg etter (Ytreberg, 2012, s. 156). Når det gjaldt politisaken kunne jeg absolutt ikke vite med sikkerhet at det hadde vært motstand i politiet. Det var nettopp det jeg skulle finne ut av. Jeg manglet et

minimumsmål og politisaken var blitt til et høyrisikoprojekt. Jeg diskuterte med TV-seriens produsent om hvorvidt jeg kunne bruke tid på gravingen og risikere å stå uten funn.

Produsenten ville ta risikoen da motstanden i politiet utgjorde en såpass viktig sak for serien.

Maksimumsmålet formulerte jeg aldri. Det betyr ikke at jeg hadde lave ambisjoner eller ikke så potensiale i prosjektet, tvert imot. Grunnen var knyttet til tidsbruk. Jeg hadde en anelse om at det å få bekreftet eller avkreftet hypotesen ville ta såpass lang tid at jeg ikke ville rekke å nå et maksimumsmål, noe som skulle vise seg å stemme.

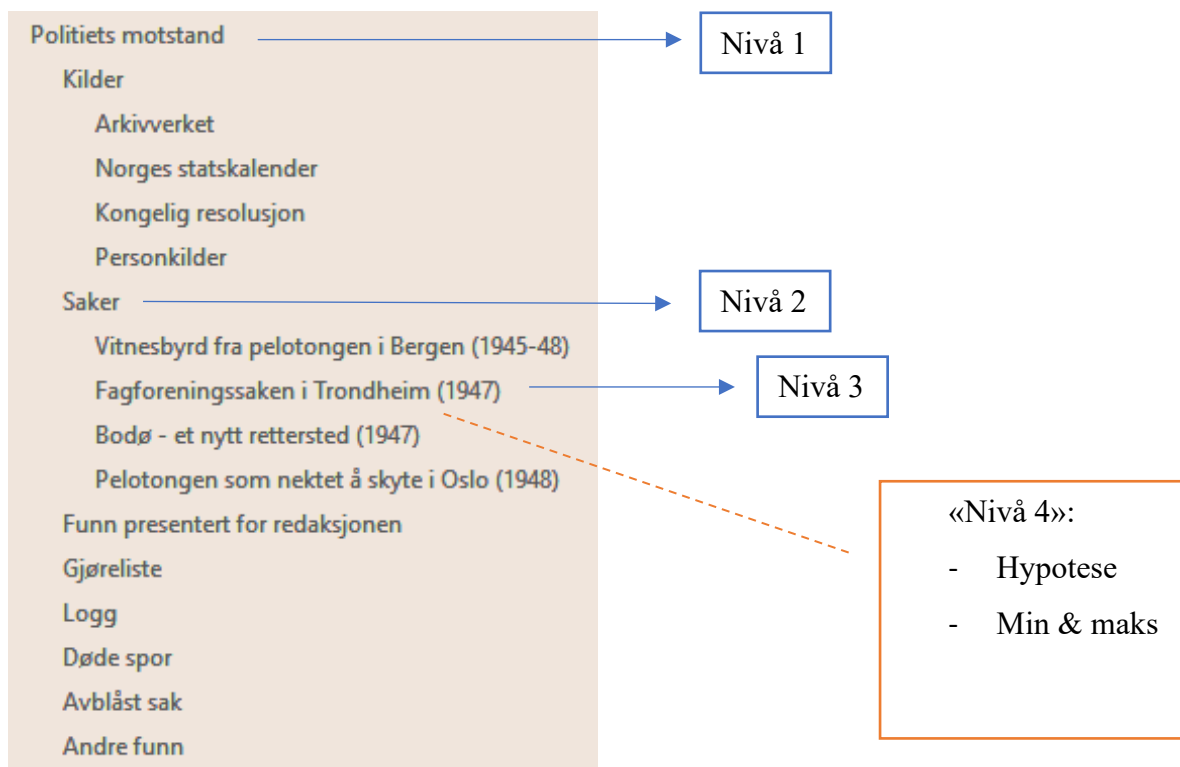
Arbeidet med maksimums- og minimumsmål gjorde at jeg oppdaget at saken var et risikoprojekt. En godkjenning fra produsenten var nødvendig i tillegg til en personlig vurdering. Opptaksturene hadde styrket troen på at det hadde skjedd en motstand i politiet, og derfor var jeg også villig til å ta risikoen.

3.1.8 Et system for en solist

Redaksjonen hadde hørt flere rykter om politiets motstand fra ulike byer i Norge. For å finne opplysninger om politiets motstand, ville jeg forsøke å verifisere disse ryktene. Med andre ord hadde graveprosjektet potensiale til å vokse seg stort, noe som vil kreve et effektivt system som holdt orden på opplysningene.

På studiene ble systematikk beskrevet som det første budet i undersøkende journalistikk. Hovedhensikten med et godt system var å kvalitetssikre opplysninger. En annen hensikt med systematikk var at det kunne føre til en mer effektiv måte å arbeide på. Systemet som redaksjonen i «De siste dødsdømte» tok i bruk var Windows programmene OneNote og OneDrive. OneDrive var en lagringsplass for dokumenter som PDF-filer og bildefiler. OneNote ble brukt som en notatblokk med lignende funksjoner som i Microsoft Word. Begge programmene hadde et passord med totrinnsbekreftelse, noe som styrket sikkerheten.

I redaksjonens OneNote opprettet jeg en egen side for arbeid med politiets motstand. Mappesystemet besto av faner med tre nivåer der nivå en var «Politiets motstand», nivå to besto blant annet av kilder, gjøreliste og logg mens nivå tre utgjorde de ulike ryktene eller sakene som skulle verifiseres. Ulempen med mappesystemet i OneNote var at hierarkiet var begrenset og hadde ikke flere enn disse tre nivåene.

Figur 3.2: Mappesystem i OneNote

Figuren ovenfor er et utklipp av mappesystemet i OneNote, og viser hvordan nivåene er bygget. Et eksempel på hvordan et fjerde nivå ville vært nyttig, vises under «Saker». Her kunne det vært mulig å legge til mer spesifikke opplysninger om hver sak som for eksempel kilder, hypotese og minimums- og maksimumsmål.

Et effektivt hjelpemiddel i OneNote var bruk av lenking som figuren nedenfor illustrerer der blå understrek er lenkede opplysninger.

<u>Arkivinst.</u>	Arkiv	<u>Boksnavn</u>	Boks	<u>Tilgjengeligh.</u>	Søknad	Svar
Riksarkivet	Norsk politiforbund	Hjelpejournal 1947-48	RA/PA-0788/1/Fc/L0056	60 år	Søknad sendt 08.04.22	Svar 26.04.22
		Journal 1937-1945	RA/PA-0788/1/Fc/L0055	60 år		

Figur 3.3: Arkivoversikt i OneNote

Figuren er et skjermbilde av en av flere arkivoversikter jeg lagde i OneNote. I løpet av graveprosjektet søkte jeg nemlig en rekke dokumenter hos Arkivverket på leting etter opplysninger om politiets motstand, og slike arkivoversikter var nødvendige for å holde orden i gravingen. Søknader og søknadssvar var lenket til den opprinnelige PDF-filen som var lagret i OneDrive. Såkalte «Bokser» var også lenket, men disse var lenket til nettsiden til

Arkivportalen. I Arkivportalen fantes flere arkiver som var organisert som et hierarki der et av de siste leddene var såkalte «bokser» som i virkeligheten var pappbokser fulle av dokumenter. Det var disse boksene jeg søkte innsyn i eller bestilte til lesesalen ved Riksarkivet. I OneNote ble alle disse boksene lenket til deres opprinnelige plassering i Arkivportalen slik at jeg kunne kontrollere hvorvidt jeg hadde valgt riktig boks. Boksene ble også fargekodet for å holde orden på arbeids- og søknadsprosessen. En gul boks kunne for eksempel bety at jeg ventet på tilgang til boksen. En lysegrønn boks, som vist i figuren, var bokser som allerede var undersøkt på lesesalen.

Systemet gjorde at jeg arbeidet mer effektivt. Jeg hadde oversikt over opplysningene, og kunne kjapt kvalitetssikre dem underveis. I likhet med hypotesearbeidet, valgte jeg å ikke samarbeide med redaksjonen om systemet, men holdt systemet for meg selv. En årsak kan være at jeg ikke ønsket å bruke deres tid på detaljer i mitt prosjekt. Likevel kunne et samarbeid ført til at opplysningene i graveprosjektet ble mer kvalitetssikret. Flere hoder tenker bedre enn ett osv. Systemet skulle ikke bare være for meg, men for hele redaksjonen.

3.1.9 Oppsummering av forarbeid

En bevisstgjøring i hva undersøkende journalistikk egentlig er, hadde ført til valg av graveprosjekt og tema. «De siste dødsdømte» var blitt til en undersøkende, historisk dokumentarserie, og motstanden i politiet kunne avsløre misforhold av vesentlig samfunnsmessig betydning. En visuell fortellerstil viste seg å heve spenningen i serien, og opptaksturene ga nyttige opplysninger om henrettelsene som styrket hypotesen. Saken manglet likevel et minimumsmål, men med godkjenning fra produsenten og en tro på at saken kunne gi resultater, valgte jeg å fortsette gravingen. Underveis i arbeidet varierte det hvorvidt jeg samarbeidet med redaksjonen. I tilfellene der redaksjonen ikke arbeidet med de samme metodene, ekskluderte jeg dem fra arbeidsprosessen og mistet muligheten for verdifulle tilbakemeldinger. En mulig årsak til at redaksjonen ikke alltid arbeidet med de samme metodene, kunne være at de ikke så på seg selv som en undersøkende redaksjon.

3.2 Innsamling

Nedenfor vil jeg gjøre rede for hvordan jeg fant dokumenter som avslørte politiets motstand, og reflektere over valgene som er tatt underveis. Arkivarbeid ble graveprosjektets hovedmetode da det var i arkivet dokumentasjonen til slutt ble funnet.

3.2.1 Prioritering

Politibetjenter som hadde utført henrettelsene etter krigen hadde taushetsplikt. I dag ville de yngste politibetjentene vært i 90-årene, og sannsynligheten var stor for at de var døde. Dette førte til at gravingen etter opplysninger kunne bli krevende. Likevel hadde redaksjonen hørt flere historier som kunne tyde på en motstand i politiet. Historiene måtte derfor prioriteres etter hvilken sak som mest sannsynlig kunne lede til et funn.

Den første historien dreide seg om en avdødd politimester i Bergen som hadde møtt politibetjenter fra pelotongen. Her kunne det finnes dokumentasjon fra disse møtene som viste til en motstand i politiet. Ifølge en avdødd kilde hadde den daværende justisminister O.C. Gundersen beordret en henrettelse i Oslo fordi politiet nektet å skyte. Et brev fra Justis- og politidepartementet viste at Bodø ble lagt til som ekstra rettersted til tross for at Norge allerede hadde fire rettersteder. Kanskje endringen skyldtes politibetjenter som ikke ville henrette. Den siste saken var fra Trondheim. Redaksjonen hadde snakket med en kilde som hadde møtt to politibetjenter fra eksekusjonspelotong som i dag var døde. Politibetjentene hadde fortalt at politiet ikke ville henrette, og at saken hadde blitt en fagforeningssak.

Ettersom historiene fra Bodø og Trondheim kunne knyttes til skriftlig dokumentasjon gjennom et brev fra departementet eller en klage fra en fagforening, ble de prioritert. Av de to sakene ble saken fra Trondheim førsteprioritet da historien hadde mer hold enn historien fra Bodø, noe som etter hvert skulle bli en riktig prioritering.

3.2.2 Utvalg i arkivet

En eventuell klage fra politibetjentene i Trondheim mot å delta i henrettelsene, måtte ligge i arkivet til deres fagforening. Etter å ha kontaktet en rekke personkilder samt sjekket litteratur om politiets historie, konkluderte jeg med at politiet i Trondheim etter all sannsynlighet tilhørte Trondheim politilag som var en del av Norsk politiforbund. Arkivet til Norsk politiforbund besto av hundrevis av dokumenter, og hvilket utvalg jeg gjorde ville bli avgjørende for hvorvidt jeg ville finne det jeg søkte etter.

Arkivet til Norsk politiforbund var tilgjengelig på Arkivportalen. Jeg undersøkte arkivet nøye i jakten på dokumentesker, eller såkalte «bokser», som kunne inneholde en klage fra Trondheim-politiet. Jeg bodde i Bergen, og dro kun til Oslo i forbindelse med opptaksturer. Tiden på Riksarkivet var derfor begrenset, og derfor måtte utvalget av bokser

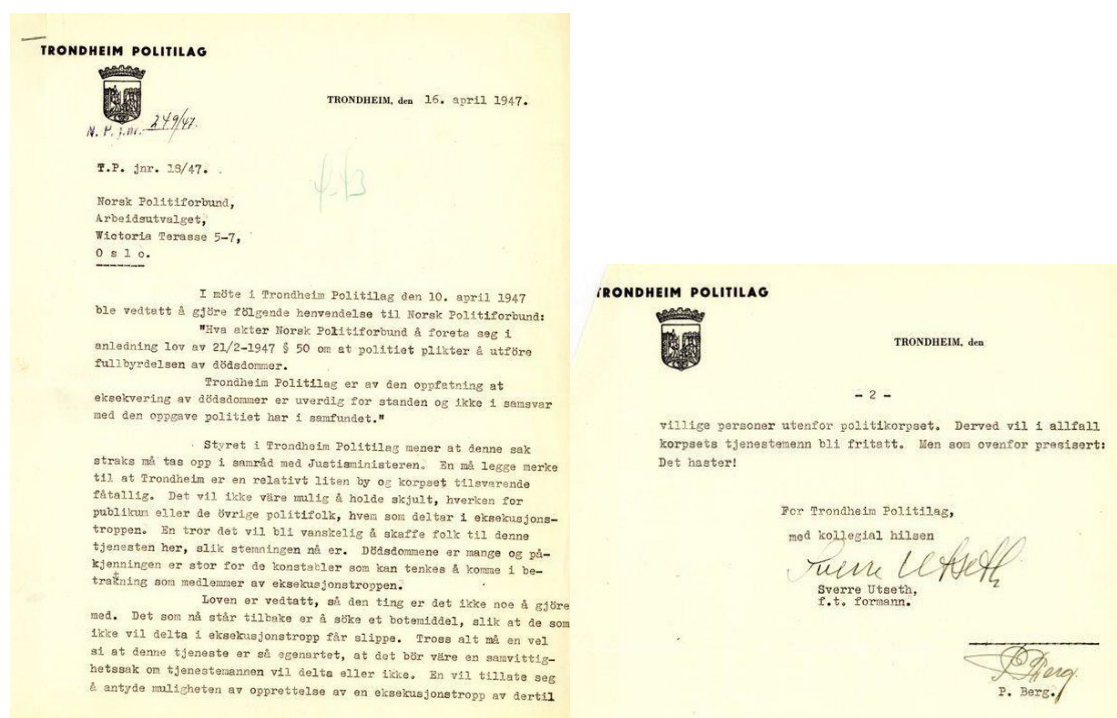
være godt gjennomtenkt. Jeg plukket ut bokser fra Trondheim politilag og fra hovedkontoret til Norsk politilag. Journaler som inneholdt korrespondanser, og sakarkiver som inneholdt dokumenter knyttet til en bestemt sak, ble valgt ut. Det var lite sannsynlig at en klage ville ligge i bokser som dreide seg om budsjett og regnskap, og disse ble derfor ekskludert fra utvalget. Utvalgte bokser ble kvalitetssikret av en slektsforsker med god kjennskap til arkivarbeid, før de ble bestilt til lesesalen ved Riksarkivet i Oslo.

I arbeidet med å forstå arkivets innhold og oppbygning samt å velge ut de mest relevante boksene, arbeidet jeg rolig og nøye. Jeg visste at et gjennomtenkt utvalg kunne være avgjørende for saken.

3.2.3 Gullet på Riksarkivet

Jeg var på plass på Riksarkivet. Folk jeg hadde snakket med og litteratur jeg hadde lest til nå tydet ikke på at det hadde oppstått motstand i politiet. På Riksarkivet ble brune pappbokser fulle av dokumenter trillet frem i en tralle. Historien om Trondheim-politiet kunne være bunnløse rykter eller så kunne hemmeligheten til politiets motstand ligge gjemt her.

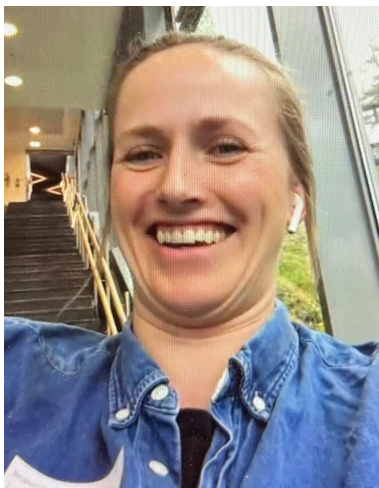
Jeg startet med å undersøke Trondheim politilag uten å finne opplysninger om henrettelsene. Deretter åpnet jeg en mappe fra hovedkontoret merket «Straffelovens kap 8 og 9. Fullbyrdelse av dødsstraff». Der lå det et brev fra Trondheim politilag.

Figur 3.4: Brev fra Trondheim Politilag, Riksarkivet i Oslo

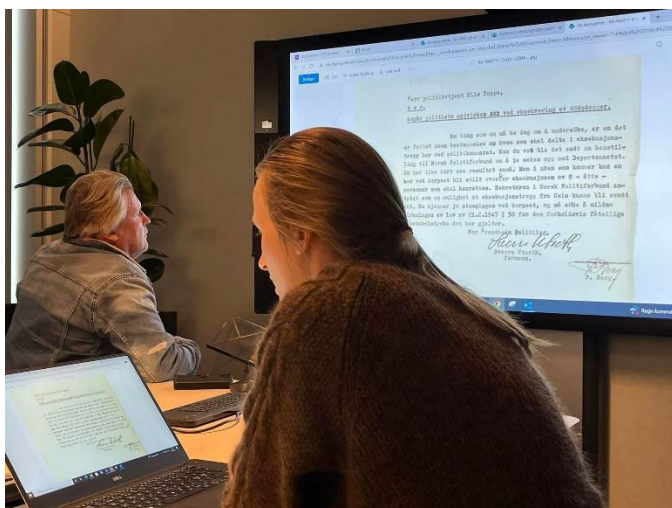
Figuren ovenfor viser brevet fra Trondheim politilag til Norsk politiforbund som viser at medlemmene ikke ønsket å delta i henrettelsene. «Dødsdommene er mange, og påkjeningen er stor for konstabler som kan tenkes å komme i betraktning som medlemmer av eksekusjonstroppen» sto det i brevet. Lokallaget ba Norsk politiforbund om å ta dette opp med justisministeren. Videre fulgte et kort svar fra Norsk politiforbund om at de ville ta saken opp med departementet, og at laget skulle få beskjed så snart det var blitt drøftet. Mappen inneholdt også et tredje brev, denne gangen fra Trondheim politilag til Trondheim politikammer. En måned etter henvendelsen til Norsk politiforbund hadde Trondheim politilag ikke fått noe videre informasjon, og ba politikammeret om hjelp. Saken hastet da medlemmer fra lokallaget skulle den kommende uken henrette åtte personer, altså Rinnan-banden. Etersom jeg visste at Rinnan-banden ble henrettet av Trondheim-politiet, var det nærliggende å tro at henrettelsene ble gjort mot politiets vilje.

Hypotesen var så og si bekreftet. Det hadde oppstått motstand i politiet, og henrettelsen av Rinnan-banden tydet på at politiet måtte fortsette å henrette selv om de ikke ønsket. Jeg løp ut av lesesalen, ringte redaksjonen til et Teams-møte og delte de gode nyhetene.

Figur 3.5: Skjermbilde av Ingvild Ulset fra Teams-møte, Riksarkivet. Foto: Thomas Hellum

Hjemme i Bergen gikk jeg gjennom brevene med redaksjonen, og alle var begeistret over funnet. I premie fikk jeg en papegøye og en kiste med sjokoladepenger slik alle sjørøvere bør ha.

Figur 3.6: Redaksjonsmøte, foto: Thomas Hellum

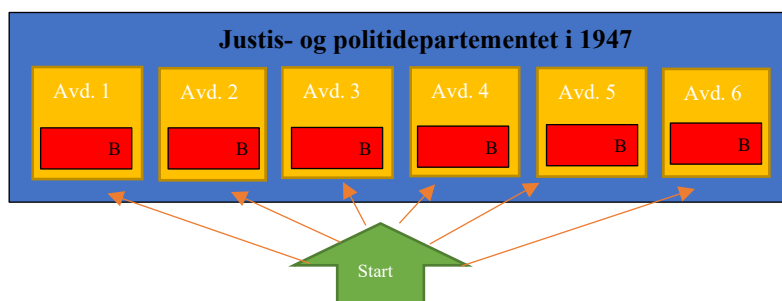
Figur 3.7: Premie fra redaksjonen

Research av politiets fagforeninger, kunnskaper om Arkivportalen og arkivet til Norsk politiforbund samt et gjennomtenkt utvalg dokumenter, hadde gitt resultater. Funnet av dokumentasjonen som bekreftet motstanden i politiet, hadde også styrket selvtilliten som undersøkende journalist. Det var mulig å avsløre misforhold av samfunnsmessig betydning.

3.2.4 En mislykket snarvei

Etter gledesrusen fra gullfangsten på Riksarkivet hadde lagt seg, dukket det opp nye ubesvarte spørsmål. Det som ikke fantes i arkivet var henvendelsen fra Norsk politiforbund til Justis- og politidepartementet, og jeg manglet dermed opplysninger om hvorvidt saken hadde blitt behandlet av departementet.

I 1947 ville henvendelsen fra Norsk politiforbund gått til en av seks avdelinger ved Justis- og politidepartementet.

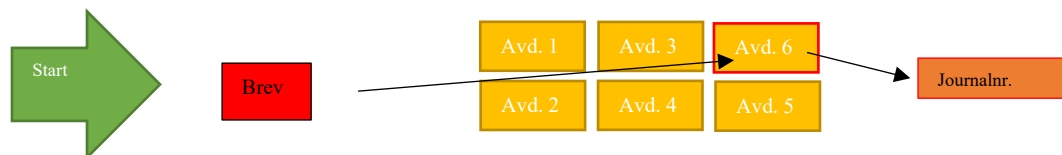

Figur 3.8: Tidkrevende arkivsøk

Figuren viser hva slags arkivsøk jeg nå sto ovenfor. Den grønne pilen illustrerer startpunktet for undersøkelsen, de ulike avdelingene i departementet er merket i gult, og bokstaven «B»

illustrerer hvor brevet kunne ligget. Et slikt søk ville vært tidskrevende da jeg måtte undersøkt hver enkelt avdeling. Jeg valgte dermed en mer lettvinnt løsning og eliminerte uaktuelle avdelinger. Gjennom opplysninger fra Arkivverket, Justisdepartementet, Norges Statskalender og litteratur om regjeringskontorer etter krigen eliminerte jeg fem avdelinger. Jeg sto igjen med én avdeling, Politiavdelingen, men henvendelsen fant jeg aldri.

Hvis jeg hadde hatt brevet fra Norsk politiforbund kunne arkivsøket sett slik ut:

Figur 3.9: Effektivt arkivsøk

Figuren viser hvordan et effektivt arkivsøk kan se ut. Et brev med mottaker hadde ledet direkte til riktig avdeling. I avdelingen ville saken fått et journalnummer som kunne ledet meg videre til saksbehandlingen i departementet.

Til tross for at søket ikke ga resultater, hadde søket i departementet vist hvor tidkrevende et arkivsøk kan være. Et brev med en mottaker kan gjøre et arkivsøk betraktelig lettere. Søket etter brevet fra Norsk politiforbund viste også viktigheten av nysgjerrighet. Strengt tatt kunne jeg avsluttet søket etter at hypotesen var bekreftet, men nysgjerrighet drev gravingen videre.

3.2.5 Følg journalnummeret

Jeg avsluttet Trondheim-saken og begynte på Bodø-saken som var neste på prioriteringslisten. Bodø var blitt lagt til som nytt rettersted til tross for at Norge allerede hadde fire rettersteder der nærmeste var Tromsø. Kanskje Bodø var lagt til som rettersted fordi politiet i Tromsø ikke ville delta.

Utgangspunktet for gravingen var brevet fra departementet om Bodø som nytt rettersted. Brevet inneholdt et journalnummer. Ettersom alle dokumenter om en sak som oftest har samme journalnummer, brukte jeg journalnummeret til å søke videre opplysninger hos Arkivverket. Dette ledet til et nytt besøk ved Riksarkivet og funnet av dokumentet som viste årsaken bak avgjørelsen om nytt rettersted. Et dokument med samme journalnummer som brevet gravingen begynte med, viste at det var politimesteren i Bodø som selv hadde foreslått Bodø som rettersted da de ville unngå lang transportvei til Tromsø.

Bodø-saken avkreftet hypotesen, men erfaringen hadde likevel vist hvor effektivt et arkivsøk kan være. Et journalnummer hadde ført til rask innsyn i Arkivverket og en oppklaring i saken.

3.2.6 Uløste saker og tiden som renner ut

Det var liten tid igjen av graveprosjektet, men det var også to historier igjen å undersøke, sakene i Bergen og Oslo, som var lavest prioritert. Jeg kontaktet kollegaer og familie til den avdøde politimesteren i Bergen, men fant ingen opplysninger som viste til møter med gamle politibetjenter fra eksekusjonspelotongen. I arkivet til daværende justisminister og Oslos politimester, fant jeg heller ingen opplysninger som kunne verifisere påstanden om at justisministeren beordret en henrettelse fordi politiet ikke ville. Sakene forble uløste hovedsakelig fordi det ble for vanskelig å dokumentere saker som ikke i utgangspunktet hadde tilknytning til skriftlig dokumentasjon. Jeg var ved veis ende i graveprosjektet. Jeg rakk aldri å formulere et maksimumsmål, men hypotesen var bekreftet.

3.2.7 Oppsummering av innsamling

Arbeid med politisaken hadde vist hvordan en sak uten minimumsmål likevel kunne gi resultater. Motstanden i Trondheim-politiet hadde aldri blitt avslørt uten å ta risikoen det innebar. Risikoen ble tatt fordi jeg hadde fått godkjenning fra produsenten, og fordi opptaksturene hadde gitt en følelse av at det måtte vært vanskelig for politiet å henrette. Jeg var drevet av en nysgjerrighet for prosjektet, noe som også førte til at jeg lette videre i departementet etter brevet fra Norsk politiforbund. Arbeid med politiets motstand ga også nyttige erfaringer fra arkivarbeidet. Et effektivt arkivsøk handlet mye om å begrense søkeområdet. Det kunne gjøres gjennom en tydelig hypotese, som politisaken hadde, og som førte til en begrensning i utvalget av dokumenter. Brev med mottaker og journalnummer kunne også effektivisere arkivsoket. Etter hvert som saken vokste, arbeidet jeg mer selvstendig og samarbeidet mindre med redaksjonen. En grunn for at jeg ikke samarbeidet med redaksjonen kunne være en følelse av at det ville ta for lang tid å sette dem inn i sakskomplekset, noe jeg ville skåne dem for. Det å involvere alle i alt kan også være en ineffektiv måte å arbeide på. Samtidig ser jeg i ettertid at det aldri skadet å samarbeide med redaksjonen, noe jeg kunne gjort mer av.

4 *Gravearbeidet presentert i serien*

Mitt journalistiske produkt består av dokumentasjon som bekrefter motstand i politiet og en visuell fortellerstil for hele serien. Mer konkret har min rolle vært å finne dokumentasjonen som bekreftet politiets motstand. Utvikling av fortellerstil har jeg gjort gjennom å filme en rekke situasjoner til serien der jeg har brukt bestemte fotografiske virkemidler for å øke spenningen i serien. Jeg har ikke redigert det journalistiske produktet, men levert det til etterarbeid.

Nedenfor vil jeg gjennom to videoer vise hvordan det journalistiske produktet per dags dato er blitt en del av serien. En video tilsvarer en episode. Under hver video står det spesifiserte tidskoder til plasser i episoden der det journalistiske produktet kommer tydelig frem. Ettersom serien har premiere i 2023, er videoene upubliserte. Det gjenstår også noe redigeringsarbeid, og derfor vil ikke episodene være ferdigstilte versjoner.

Politiets motstand i episode åtte: <https://vimeo.com/768936749> (passord: dsd-uib)

00:00-01:00: Motstanden i politiet blir presentert for første gang.

16:30-19:15: Rinnan-banden skal henrettes. Politiet i Trondheim vil ikke henrette. Brevene fra Trondheim politilag og Norsk politiforbund presenteres.

21:25-21:45: Ingenting tyder på at politiet blir hørt da henrettelsene av Rinnan-banden settes i gang.

Den visuelle fortellerstilen i episode to: <https://vimeo.com/768935285> (passord: dsd-uib)

03:15-07:20: Christin og Linnea, to slektninger av en av de dødsdømte, blir presentert.

15:35-27:00: Christin og Linnea prater med journalist og forfatter Eirik Veum som forteller om torturen slektningen utførte. Videre fortelles historien om Olav Bismo som døde som følge av skuddene til den dødsdømte.

41:00-43:00: Christin og Linnea finner et passfoto med hilsen fra den dødsdømte.

Referanseliste:

- Flatmark, J. O. (2020). *Gestapo på Sunnmøre*. Lys Forlag.
- Global Investigative Journalism Network. (2018, 4. februar). *What Is Investigative Journalism?* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=TCVU52T6Cbs>
- Handgaard, B., Simonsen, A. H. & Steensen, S. (2013). *Journalistikk : en innføring*
Gyldendal Akademisk
- Hitchcock, A. (1960). *Psycho* [Film]. Paramount Pictures.
- Kundssøn, K., Berentsen, A. & Bakke, S. (2020, 10.01.2020). *Søppelsmuglerne*.
www.skup.no. <https://www.skup.no/rapporter/2019/soppelsmuglerne>
- Senter for undersøkende journalistikk. *Om SUJO*. www.sujo.no.
<https://sujo.w.uib.no/omsujo/>
- Ytreberg, R. (2012). Metode og verktøy i undersøkende journalistikk. I M. M. Warmedal & G. Hjeltnes (Red.), *Gravende journalistikk : metode, prosess og etikk* (s. 142-205). Gyldendal Akademisk.

Teorioppgave

En kvalitativ og kvantitativ analyse av åpne spørsmål i TV-serien «De siste dødsdømte» (NRK)

Masteroppgave i undersøkende journalistikk ved UiB
av Ingvild Vågen Ulse

Innholdsfortegnelse

1	Innledning.....	31
2	Bakgrunn og teori	32
3	Problemstilling.....	37
4	Data og metode	38
5	Analyse	42
5.1	<i>Forekomst av åpne spørsmål.....</i>	42
5.2	<i>Former for åpne spørsmål</i>	43
5.2.1	Selvstendige spørsmål.....	43
5.2.2	Svevende spørsmål	45
5.2.3	Overlesete spørsmål.....	48
5.2.4	Åpne seriespørsmål.....	50
5.3	<i>Plassering av åpne spørsmål.....</i>	51
5.3.1	Kronologi.....	51
6	Drøfting.....	54
7	Konklusjon	60
	 Tabell 6.1 De fire spørsmålsformene sammenlignet med «The three operators».....	54

1 Innledning

Det er vinter og jeg sitter i en kald campingvogn i Odda. Kameraet er klart. Leif Einar Lothe, også kalt for Lothepus, sitter i den slitne sofaen med en pils i hånden. Foran meg har jeg en liste med spørsmål. Alt det Leif og kompisen Joar har gjort av sprell den siste tiden skal nå reflekteres rundt til tv-serien «Fjorden Cowboys». Leif ser sliten ut, og jeg blir usikker på hvordan jeg skal få opp energien og få frem de vittige kommentarene hans. Så ser jeg ned på spørsmålslisten min og setter i gang.

Intervjuene i campingvognen var min første erfaring som intervjuer. Med bakgrunn fra TV-bransjen sto historiefortelling gjennom lyd og bilde i sentrum. Det var først da jeg startet i nyhetsavdelingen i NRK som fotoredigerer, at jeg ble mer bevisst intervjuet som arbeidsmetode. En stor del av journalistenes arbeidshverdag gikk til intervjuet gjennom research, forhåndssamtaler, tilgangsarbeid og redigering. «Der!» kunne journalisten og jeg si i kor når et godt svar dukket opp i klipperommet. Andre ganger tok redigeringen lengre tid da de gode svarene var vanskeligere å finne. «Hun svarer ikke på spørsmålet», kunne journalisten si frustrert.

Erfaringene fra nyhetsavdelingen gjorde at jeg ble mer nysgjerrig på hvorfor noen intervjuer ga bedre svar enn andre. Vendepunktet var da jeg i forbindelse med studier i undersøkende journalistikk ved Universitetet i Bergen, leste boken «Den profesjonelle samtalen» (2020). Forfatterne presenterte en forskningsbasert intervjumetode der blant annet åpne spørsmål ble verdsatt. I begeistring over å endelig få en slags klarhet i hvordan utføre et intervju, spurte jeg mine kollegaer om hva de tenkte var et godt spørsmål. Slik som beskrevet i «Den profesjonelle samtalen», mente flesteparten at et godt spørsmål var åpent.

Jeg begynte å lytte til intervjuer på en ny måte, og la merke til hver gang journalister stilte et åpent spørsmål. Det var ikke ofte. Parallelt med studiene, arbeidet jeg i NRK med en undersøkende dokumentarserie, «De siste dødsdømte», som handlet om nordmenn som etter norsk lov ble henrettet etter krigen. Jeg filmet en rekke intervjuer med historikere, tidsvitner og slektninger av de dødsdømte. Også i disse intervjuene virket det som journalistene stilte få åpne spørsmål. Det virket som om åpne spørsmål ble verdsatt i litteraturen og blant journalister, men i praksis ble de lite brukt. Ettersom jeg hadde et nært forhold til journalistene fra redaksjonen og til flere av intervjuobjektene, fikk jeg tilgang til intervjuene og kunne analysere dem nærmere. På denne bakgrunn ønsker jeg dermed å undersøke hvordan journalister bruker åpne spørsmål i intervjuer.

2 *Bakgrunn og teori*

For de fleste journalister handler ikke intervjuet bare om spørsmålene som blir stilt, men er en lengre arbeidsprosess. Research, tilgangsarbeid, utarbeiding av spørsmålsliste, redigering og etiske vurderinger er eksempler på hva intervjuprosessen kan bestå av. Hvordan intervjueren presenterer seg selv, hvordan hun lytter og hvilke kroppsspråk hun bruker kan ha mye å si for hvilke svar som blir gitt. I denne undersøkelsen vil jeg likevel sette søkelyset på de åpne spørsmålene. Det er en liten del av intervjuet som sådan, men jeg tror likevel det er nyttig å se nærmere på den mye omtalte spørsmålsformuleringen. Nedenfor vil jeg undersøke hvordan åpne spørsmål blir definert, deres plassering i intervjuet, hensikten med åpne spørsmål og hvor ofte de bør blir stilt.

Canadieren John Sawatsky er for mange norske journalister gurun innen journalistisk intervjueteknikk. Som undersøkende journalist har Sawatsky arbeidet i Vancouver Sun og utgitt flere undersøkende bøker (University of Regina). Mest kjent er han for sin intervjueteknikk som ikke er publisert, men som Sawatsky formidler gjennom intervjukurs.

Nå er Sawatsky over 70 år, og i 2021 deltok jeg i et av hans kurs i regi av Institutt for journalistikk. Jeg tok notater underveis og bruker notatene som en av kildene i denne undersøkelsen. Kurset tok for seg Sawatskys intervjueteknikk som innebar spørsmålenes formulering og rekkefølge. Underveis viste han til eksempler fra livesendinger fra radio og TV der flesteparten var av eldre dato.

Utgangspunktet for Sawatskys intervjueteknikk er analyser av intervjuer han gjorde med studenter mens han underviste i undersøkende journalistikk ved Carlton University i Ottawa (Lamark, 2001, s. 49) der de oppdaget at noen spørsmål fungerte bedre enn andre (J. Sawatsky, kurs, 1.-3. september, 2021). Senere utviklet Sawatsky «The three operators» og «The 10 bad habits» der sistnevnte var det han ble mest kjent for (Lamark, 2001, s. 49).

«The 10 bad habits», som senere ble kalt for «The seven deadly sins», er en opplisting av det Sawatsky hevder er de vanligste feilene journalister gjør når de intervjuer. Feilene består blant annet av bruken av kommentarer, seriespørsmål der flere spørsmål blir stilt etter hverandre, ledende spørsmål der spørsmålet har en slagside og lukkede spørsmål med et åpent tema (J. Sawatsky, kurs, 1.-3. september, 2021). Sistnevnte ville noen kalt for lukkede spørsmål, men Sawatsky presiserer at det ikke er feil å stille et lukket spørsmål til et lukket tema. «Er du gravid?» er for eksempel et lukket spørsmål til et lukket tema da en enten er gravid eller ikke. «Gikk det bra på møtet?» er derimot et eksempel på et lukket spørsmål til et åpent tema da det kan ha gått både bra og dårlig i møtet. Konsekvensene av journalistenes feil

er at intervjuobjektet ikke svarer på spørsmålet eller gir mangelfulle eller uriktige svar (J. Sawatsky, kurs, 1.-3. september, 2021).

Det som kan motvirke uvanene er ifølge Sawatsky gode spørsmål som han definerer som «The three operators»: åpne, nøytrale og enkle spørsmål (Lamark, 2001, s. 50). Åpne spørsmål er, ifølge Sawatsky, spørsmål med spørreord. Med nøytralitet er ikke spørsmålet ledende og inneholder ingen triggerord eller overdrivelser. Enkelthet dreier seg om at spørsmålet skal være enkelt bygget i sin fysiske form og enkelt å forstå. «The three operators» gir mer innholdsrike og beskrivende svar enn «The seven deadly sins». Erfaringene til Sawatsky tilsier at omtrent en av tre spørsmål journalister stiller er åpne, mens det burde vært fire av fem (J. Sawatsky, kurs, 1.-3. september, 2021).

Sawatskys intervjuteknikk dreier seg ikke bare om spørsmålsformulering, men også om spørsmålenes struktur, blant annet spørsmålenes kronologi. Ifølge Sawatsky består en kronologisk rekkefølge av å gå fra gammelt til nytt, noe som kan styrke hukommelsen til intervjuobjektet da folk husker kronologisk. I tillegg skaper kronologi en bedre flyt i intervjuet der intervjuobjektet gir mer utfyllende svar. For mye vingling frem og tilbake kan gi en hakket rytme og skape kortere svar (J. Sawatsky, kurs, 1.-3. september, 2021).

I 1995 deltok journalist og forsker Hege Lamark som observatør under to kurs holdt av Sawatsky. Sawatsky ble en sentral inspirasjonskilde til hennes bok «Som journalister spør: en undersøkelse av intervju som arbeidsmetode i nyhetsjournalistikk» (2001) som tar for seg et forskningsprosjekt med samme navn fra 1997 (Lamark, 2001, s. 27). Lamark fikk tilgang til fem nyhetsjournalister som arbeidet i Adresseavisen og Nordlandsposten, og analyserte 20 intervjuer journalistene hadde utført i 1996 (Lamark, 2001, s. 39, 42). Frem til i dag er dette en av få norske forskningsprosjekter som har tatt for seg hvordan norske journalister stiller spørsmål.

I undersøkelsen ble spørsmålene fra intervjuene analysert ut ifra Sawatskys «The three operators» og «The ten bad habits» (Lamark, 2001, s. 50). Resultatene fra undersøkelsen bekreftet Sawatskys teori om at «The ten bad habits» påvirket svarene negativt (Lamark, 2001, s. 85), mens «The three operators» ga mer innholdsrike svar (Lamark, 2001, s. 88, 94, 95). Kun 11% av spørsmålene som journalistene stilte var åpne spørsmål (Lamark, 2001, s. 103). Åpne spørsmål ble her definert som et spørsmål med spørreordene hva, hvordan eller hvorfor (Lamark, 2001, s. 86). Spørsmål med spørreord som skapte korte svar ble ikke registrert som åpne spørsmål som for eksempel «Hvor gammel er du?», «Når skjedde det?» og «Hvem er det?». Disse spørsmålene ble registrert som lukkede spørsmål (Lamark, 2001, s. 79).

I likhet med Lamark deltok også forfatter og journalist Brynjulf Handgaard i Sawatskys intervjukurs (Handgaard, 2008, s. 265). Sawatsky ble en sentral kunnskaps- og inspirasjonskilde for Handgaard i arbeidet med boken «Intervjuteknikk for journalister» (Handgaard, 2008, s. 5). For å illustrere intervjuteknikken beskrevet i boken bruker Handgaard for det meste eksempler fra uredigerte intervjuer fra radio og fjernsyn (Handgaard, 2008, s. 6).

Handgaard viser hvordan flere av det Sawatsky beskriver som journalistenes feil eller uvaner gir mangelfulle svar (Handgaard, 2008, s. 61), mens åpne, nøytrale og enkle spørsmål gir mer innholdsrike svar (Handgaard, 2008, s. 76). Åpne spørsmål blir her definert som spørsmål med spørreordene hva, hvem, hvilken, når, hvor, hvordan eller hvorfor (Handgaard, 2008, s. 24).

Slik som Sawatsky oppmuntrer også Handgaard journalister til å stille spørsmål i en kronologisk rekkefølge (Handgaard, 2008, s. 112). Ifølge Handgaard er det likevel mulig å starte intervjuet med å stille spørsmål i nåtid for å varme opp intervjuobjektet (Handgaard, 2008, s. 127). Det er også viktig å unngå å starte intervjuet med hvorfor-spørsmål da det kan skape en konfronterende tone i intervjuet eller være for vanskelig for intervjuobjektet å svare på såpass tidlig i intervjuet. Ideelt sett bør derfor hvorfor-spørsmål stilles senere i intervjuet (Handgaard, 2008, s. 124).

Sawatsky blir også referert til i boken «Den profesjonelle samtalen» (2020) av Asbjørn Rachlew, Geir-Egil Løken og Svein Tore Bergestuen, der de to førstnevnte har bakgrunn fra politiet mens Bergestuen er journalist (Rachlew et al., 2020, s. 10). Bakgrunnen for intervjumetoden var britisk politi som på 70- og 80-tallet oppdaget at uskyldige ble dømt i flere straffesaker. Ved å undersøke politiavhørene nærmere fant forskere ut at politiavhørene måtte endres blant annet fordi det virket som om etterforskerne bare var ute etter å få bekreftet sine mistanker (Rachlew et al., 2020, s. 17). Intervjumetoden PEACE ble dermed utviklet av forskere og britisk politi, og var basert på vitnepsykologi og mellommenneskelige kommunikasjonsprinsipper. Avhørsteknikken gikk fra å være erfaringsbasert til forskningsbasert (Rachlew et al., 2020, s. 18).

Etter at fetteren til Birgitte Tengs ble frikjent fordi tilståelsen trolig var manipulert frem, dro Rachlew, en av forfatterne bak boken, til Storbritannia for å studere politiavhøret. Resultatet ble den norske avhørsmetoden KREATIV som «tar opp i seg den engelske metodikken PEACE og dermed forskningen på politiets avhør» (Rachlew et al., 2020, s. 19). Hva som konkret skiller PEACE fra KREATIV er uklart slik det er beskrevet i «Den profesjonelle samtalen».

KREATIV er i utgangspunktet en avhørs metode for norsk politi (Rachlew et al., 2020, s. 19), og metoden ble brukt i avhør av Anders Behring Breivik og ungdommene på Utøya (Rachlew et al., 2020, s. 14). «Den profesjonelle samtalen» presenterer likevel metoden som ment for alle som driver med såkalte «profesjonelle samtaler» der målet er å innhente «relevant, nøyaktig og pålitelig informasjon, som igjen skal danne grunnlaget for beslutninger» (Rachlew et al., 2020, s. 9). Yrkesgrupper som kan bruke intervjuetoden er for eksempel leger, finansanalytikere, barnevernsansatte og journalister (Rachlew et al., 2020, s. 10). Kvaliteten og påliteligheten til svarene en får i en profesjonell samtale kan være avhengig av tillit og hvordan spørsmålene stilles (Rachlew et al., 2020, s. 9).

Et av forskningsfeltene som KREATIV bygger på er hjerneforskning. Minnet vårt er nemlig svært påvirkelig, noe et vitnepsykologisk forsøk utført av psykologene Elisabeth Loftus og John Palmer i 1974 illustrerer. Forsøkspersonene fikk se en bilulykke på video, og ble i etterkant spurt om bilens fart. Resultatene viste at de som fikk spørsmål om “krash” og “kollisjon” svarte at bilen hadde høyere fart enn de som fikk spørsmål med ordene “bumpet” og “kom i kontakt” (Rachlew et al., 2020, s. 56). Forsøket viste hvor lett hukommelsen kan bli påvirket av spørsmålsformuleringer.

Åpne spørsmål blir ikke eksplisitt definert i «Den profesjonelle samtalen», men forfatterne sidestiller åpne spørsmål med 5HN-spørsmål som inneholder spørreordene hvem, hva, hvor, hvordan, hvorfor og når (Rachlew et al., 2020, s. 197, 205). I motsetning til Handgaards definisjon inkluderer ikke 5HN-spørsmål spørreordet «hvilken». Ved å referere til Sawatsky, verdsetter også KREATIV kvalitetene enkelhet og nøytralitet i formuleringen av åpne spørsmål (Rachlew et al., 2020, s. 208).

Rekkefølgen til spørsmålene i intervjuet blir i KREATIV illustrert gjennom pålitelighetshierarkiet som er en modell hentet fra en av Europas ledende vitnepsykologer, Becky Milne (Rachlew et al., 2020, s. 176). Ifølge KREATIV skal intervjuet starte med en såkalt fri forklaring der intervjueren oppfordrer intervjuobjektet til å fortelle så detaljert som mulig om en hendelse (Rachlew et al., 2020, s. 176). Deretter kan journalisten stille såkalte 5HN-spørsmål til det intervjuobjektet har forklart. Slik som Handgaard anbefales det en forsiktig bruk av «hvorfor»-spørsmål da de kan oppfattes som negative (Rachlew et al., 2020, s. 197). Til slutt i intervjuet kan journalisten stille avklarende spørsmål som er hensiktsmessige, lukkede spørsmål (Rachlew et al., 2020, s. 200). Hvis det avklarende spørsmålet virker ledende, så anbefales det å stille et 5HN-spørsmål istedenfor (Rachlew et al., 2020, s. 202). Hvorvidt 5HN-spørsmålene skal stilles kronologisk kommer uklart frem i boken. Her legges det heller vekt på at den frie forklaringen setter et tema for deretter å bli

fulgt opp av 5HN-spørsmål, noe som tyder på en tematisk rekkefølge (Rachlew et al., 2020, s. 192).

Ifølge KREATIV gir den frie forklaringen mest mulig pålitelige svar, og derfor er åpne spørsmål plassert etter den frie forklaringen. En annen årsak til at de åpne spørsmålene er plassert senere i intervjuet er for å unngå at intervjuet etablerer en kjapp rytme, en ping-pong-rytme, der intervjuobjektet begrenser svarene av hensyn til rytmen (Rachlew et al., 2020, s. 198). Noen åpne spørsmål kan gi korte svar som for eksempel «Når er du født?» og «Hva er din adresse?», og forfatterne oppmuntrer derfor intervjueren til å begrense slike spørsmål og stille de i slutten av intervjuet.

Oppsummert så er definisjonen av åpne spørsmål noe uklar da Sawatsky, Handgaard, Lamark og Rachlew et al. (2020) har hver sin definisjon på et åpent spørsmål. Det er ingen tvil om at åpne spørsmål inneholder spørreord, men det varierer hvilke spørreord det er snakk om. Likevel er det en felles oppfatning om at åpne spørsmål gir bedre svar enn for eksempel lukkede spørsmål da de er mer pålitelige og innholdsrike. En god rekkefølge, enten det er kronologisk eller tematisk, skal gi intervjuet en rolig flyt som gir rom for utdypende svar. Samtidig som åpne spørsmål blir sett på som en egen form for spørsmål, blir også åpne spørsmål vurdert som en av tre kvaliteter ved et godt spørsmål. Åpne, nøytrale og enkle spørsmål utgjør et godt spørsmål, ifølge Sawatsky, noe som også støttes av Handgaard og Rachlew et al. (2020). Til tross for de positive konsekvensene av åpne spørsmål, blir åpne spørsmål for lite brukt av journalister, ifølge erfaringene til Sawatsky og undersøkelsen til Lamark fra 1997.

Temaet for denne undersøkelsen er åpne spørsmål. Eksisterende forskning viser at det finnes ulike definisjoner av åpne spørsmål, noe som kan reise et behov for en begrepsavklaring. Til tross for at åpne spørsmål er en ønsket og verdsatt spørsmålsform, virker det som om de er i fåtall. Det er også lite som tyder på at det finnes nyere forskning av hvordan norske journalister stiller spørsmål. Med dette som bakgrunn ønsker jeg med denne undersøkelsen å bidra til innsikt i begrepet åpne spørsmål og bruken av åpne spørsmål i nyere tid. Ettersom Lamark, Sawatsky og Handgaard stort sett baserer seg på eksempler fra nyhetsjournalistikk og livesendinger på radio og TV, vil jeg med denne undersøkelsen sette søkelyset på åpne spørsmål i undersøkende journalistikk. I denne oppgaven spør jeg derfor:

3 Problemstilling

På hvilken måte bruker journalistene åpne spørsmål i sine intervjuer i NRKs undersøkende, historiske dokumentarserie «De siste dødsdømte»?

1. Hvor ofte stilles åpne spørsmål?
2. Hvilke former for åpne spørsmål finnes?
3. Når stilles åpne spørsmål?

4 Data og metode

Undersøkelsens datamateriale er fem transkriberte intervjuer fra «De siste dødsdømte». Nedenfor vil jeg gå nærmere inn på innholdet i datamaterialet og metoder brukt for å svare på problemstillingen, nemlig en kvantitativ og kvalitativ innholdsanalyse. Videre vil jeg gå inn på min forskerrolle og hvordan det kan påvirke prosjektets troverdighet, før jeg avslutter med å vurdere undersøkelsens reliabilitet og validitet.

Intervjuene i datamaterialet er utført i forbindelse med produksjon av TV-serien «De siste dødsdømte» som handler om 25 nordmenn som etter norsk lov ble henrettet etter andre verdenskrig og hvordan Norge gjeninnførte dødsstraff. Mange kjenner Quisling og Rinnan, men denne serien vil også gi innsikt i de 23 andre. Med premiere i 2023, følger serien blant andre slektninger av de dødsdømte i deres søken etter svar på hva som egentlig skjedde med den dødsdømte for over 70 år siden. Nysgjerrighet, men også et ønske om å bearbeide sorg og skam, er drivende for karakterene som begir seg ut på denne reisen. For å få en helhetlig forståelse av de dødsdømtes liv og valg de har tatt underveis, vil serien også fortelle om den historiske konteksten som setter rammene for serien. Av kilder bruker redaksjonen i stor grad litteratur, arkiv og ikke minst intervjuer. Det er blitt utført over 70 intervjuer i forbindelse med produksjon av TV-serien. Gjennom å være en del av redaksjonen til «De siste dødsdømte», har jeg fått tilgang til noen av disse intervjuene.

Intervjuene er utført av tre journalister der begge kjønn er representert. Journalistene var i aldersgruppen 37-58 år da de utførte intervjuene, og alle har høyere utdanning. Som en del av forarbeidet satt de seg inn i den historiske konteksten som kunne strekke seg fra før andre verdenskrig til tiden etter andre verdenskrig. Journalistene utførte forhåndssamtaler med intervjuobjektene der de ble bedre kjent, og utarbeidet en spørsmålsliste til intervjuene. I noen intervjuer tok journalistene opp såre temaer som krevde at følelsene til intervjuobjektet ble ivaretatt.

Intervjuobjektene i undersøkelsen var i aldersgruppen 52-94 år da de ble intervjuet, og begge kjønn er representert. I «De siste dødsdømte» har tidsvitner, slektninger av de dødsdømte og fagfolk blitt intervjuet. Tidsvitner er eldre mennesker som har opplevd andre verdenskrig. Slektinger er mennesker i nær slekt med den dødsdømte, gjerne en niese eller nevø. Fagfolk er jurister eller historikere. Alle kildegruppene er representerte i intervjuene i denne undersøkelsen da en fagperson, to slektninger og to tidsvitner ble intervjuet.

Intervjuene ble rigget som et TV-intervju der intervjuet ble lyssatt og filmet med to kameraer og en mikrofon. Journalist og intervjuobjekt var vendt mot hverandre i

intervjusituasjonen. Et TV-intervju stiller også andre krav til intervjuobjektets svar enn et intervju til et skrivende medium gjør. I «De siste dødsdømte» skulle ikke spørsmålene til journalistene bli brukt i den ferdige TV-serien. Det krevde at svarene til intervjuobjektet helst burde stå for seg selv, gjerne gjennom at de svarte i hel setning. Lokasjonen til intervjuene var noe variert. Tre av intervjuene ble tatt opp hjemme hos intervjuobjektene, et på hotell og det siste intervjuet ble filmet i et historisk lokale.

Intervjuene ble utført i perioden januar 2020 til juni 2021. Intervjuene består av totalt 79 transkriberte sider med 50 064 ord som tilsvarer 373 min eller omtrent seks timer. De er transkribert gjennom transkriberingsprogrammet Benevis som prosesserte lydfiler og foreslo en automatisert transkribert tekst som jeg manuelt gikk gjennom og endret.

Journalister og intervjuobjekter har underskrevet samtykkeskjema som er basert på malen til Norsk senter for forskningsdata (NSD). I korte trekk samtykker de involverte i at jeg får tilgang til råmaterialet til intervjuene, og at en fullstendig anonymisering ikke vil være mulig. Undersøkelsen er godkjent av NSD og NRK.

Ut ifra NRKs definisjon av undersøkende journalistikk har jeg definert «De siste dødsdømte» som undersøkende, noe jeg forklarer nærmere i metoderapporten. Jeg vil bruke Handgaards definisjon på åpne spørsmål som spørsmål med spørreordene hva, hvem, hvilken, når, hvor, hvordan eller hvorfor (Handgaard, 2008, s. 24) da definisjonen er den tydeligste og mest dekkende av definisjonene jeg har undersøkt. Handgaard baserer mye av sin intervjuteknikk på Sawatsky, og derfor blir det unaturlig å bruke Handgaard som et teoretisk fundament. Intervjumetoden KREATIV er det jeg har funnet som det nyeste innen forskningsbasert intervjumetode i Norge. Med dette som bakgrunn har jeg i denne undersøkelsen valgt å bruke Sawatskys intervjuteknikk og intervjumetoden KREATIV som et teoretiske fundament jeg vil teste ut i praksis gjennom undersøkelsen.

Problemstillingen består av tre underspørsmål der det første spørsmålet dreier seg om forekomsten av åpne spørsmål. Forekomsten ble undersøkt gjennom en kvantitativ innholdsanalyse som bygger på forhåndsdefinerte kategorier (Ringdal, 2018, s. 259). Organisering eller tolkning av data gjøres gjennom såkalt koding som handler om å «fremheve og sette ord på viktige poenger i dataene» (Johannessen et al., 2020, s. 284). I en kvantitativ innholdsanalyse kan koding baseres på manifest innhold der teksten blir kodet slik den er, for eksempel forekomsten av bestemte ord. Koding kan også baseres på latent innhold som innebærer å kode tolkninger av teksten (Ringdal, 2018, s. 260).

Den kvantitative delen av undersøkelsen startet dermed med en organisering av journalistenes utsagn i følgende forhåndsbestemte kategorier: kommentarer, lukkede

spørsmål, åpne spørsmål og såkalt «småsnakk». Koding var basert på manifest innhold da jeg kodet teksten slik den var og ikke gjennom å kode tolkninger av teksten. Utsagnene ble kategorisert i Excel der hver kategori ble tallfestet.

Andre og tredje underspørsmål i problemstillingen dreier seg om formulering og plassering av åpne spørsmål, noe som krevde en kvalitativ innholdsanalyse. En kvalitativ innholdsanalyse handler stort sett om at «kategorier og begreper dannes på grunnlag av data» (Ringdal, 2018, s. 260). Koding er basert på latent innhold, altså å kode tolkninger av teksten.

I arbeid med den kvalitative innholdsanalysen støttet jeg meg til en tematisk analysemodell der målet er å se etter såkalte temaer i dataene som er en «gruppering av data med viktige fellestrekk» (Johannessen et al., 2020, s. 279). Johannessen et al. (2020) viser til Virginia Braun og Victoria Clarke (2006) og beskriver fremgangsmåten i en tematisk analyse i fire steg der dataene skal analyseres gjennom forberedelser, koding, kategorisering og rapportering (Johannessen et al., 2020, s. 282). Forberedelse innebærer å samle inn data. Koding dreier seg om å fremheve og sette ord på viktige poenger i data. Kategorisering er en organisering av data i mer generelle temaer der temaene må være av passe størrelse, ikke inneholde for ulike elementer og ikke overlappe hverandre i for stor grad (Johannessen et al., 2020, s. 299). Til slutt er rapportering å skrive frem temaene og deres innhold (Johannessen et al., 2020, s. 301).

I den kvalitative innholdsanalysen kodet jeg teksten ut ifra egen tolkning og dannet kategorier på grunnlag av data. Dette resulterte i at jeg blant annet fant ulike kategorier for åpne spørsmål. Sammenlignet med den kvantitative innholdsanalysen, var denne innholdsanalysen mer åpen. Fremfor å ta utgangspunkt i forhåndsdefinerte kategorier for deretter å tolke teksten, valgte jeg her å tolke teksten for så å danne egne kategorier.

Under arbeidet med denne undersøkelsen har jeg også latt meg inspirere av kategorianalyse. En kategori i en kategorisk analyse er «en gruppering av noe basert på en ide om like egenskaper» (Johannessen et al., 2020, s. 125). Det er altså en ide om likhet, og ikke nødvendigvis en faktisk likhet. Johannessen et al. (2020) viser til Zerubavel som beskriver hvordan vi som mennesker organiserer verden gjennom å skille fra hverandre det vi oppfatter som ulike elementer, og gruppere sammen det vi oppfatter som like elementer (Zerubavel, 1996, s. 422). En forståelse for hvordan vi skaper likheter og forskjeller, kan gi innsikt i hvordan vi ser på verden og dermed også hvordan vi handler (Zerubavel, 1996, s. 430). Åpne spørsmål kan være en slik kategori der folk har en oppfatning om at alle åpne spørsmål er like, men i virkeligheten kan åpne spørsmål ha ulik form. Hva en journalist forbinder med åpne spørsmål kan også si noe om hvordan og hvor ofte journalisten bruker åpne spørsmål.

I denne undersøkelsen har jeg hatt en forskerrolle med nær tilknytning til redaksjonen. Fordelen ved en slik relasjon er at jeg gjennom tid og felles opplevelser hadde opparbeidet en tillit til kolleger og intervjuobjekter som gjorde at jeg fikk tilgang til intervjuene. En ulempe med den nære tilknytningen var at jeg tidlig dannet meg meninger om intervjuene før undersøkelsen. På den måten kunne jeg miste en form for objektivitet gjennom å være forutinntatt, noe som kunne påvirke prosjektets troverdighet. Forskerrollen var derfor viktig å være bevisst rundt under hele arbeidet med undersøkelsen.

En måte å vurdere undersøkelsens troverdighet på er å vurdere validitet og reliabilitet. «Høy *reliabilitet*, eller pålitelighet, innebærer at gjentatte målinger med samme måleinstrument gir samme resultat. Høy *validitet* vil si vil si at en faktisk måler det en vil måle» (Ringdal, 2018, s. 103). Med andre ord blir reliabilitet påvirket av tilfeldige målefeil, mens prosjektets validitet påvirkes av systematiske målefeil.

Reliabiliteten i den kvantitative innholdsanalysen ble styrket ved å bruke regneoperasjoner i Excel for å tallfeste kategoriene, og ved å gå gjennom datamaterialet flere ganger for å se etter målefeil. En re-testing ble også gjort i den kvalitative delen av undersøkelsen med gjentakende koding og kategorisering som styrket reliabiliteten. Validiteten i undersøkelsen ble styrket da kategoriene i både den kvalitative og kvantitative delen av undersøkelsen var dekkende for datamaterialet. I tillegg var kategoriene av passende størrelse, og de var heller ikke for ulike eller overlappet hverandre. På den måten økte sannsynligheten for at undersøkelsen faktisk målte det den skulle måle, nemlig åpne spørsmål.

Denne undersøkelsen har også hatt en bredde i valg av metoder da koding var basert på latent innhold og manifest innhold. Med andre ord arbeidet jeg både med en åpen og mer styrt tilnærming til intervjuene. Undersøkelsen besto også av en kvantitativ og kvalitativ innholdsanalyse. Bredde i metodevalg der datamaterialet blir behandlet på ulike måter, kan redusere målefeil og øke prosjektets troverdighet.

5 *Analyse*

I denne analysen vil jeg gjøre rede for forekomsten av åpne spørsmål, presentere fire former for åpne spørsmål og vise hvordan de er plassert i intervjuene. Underveis vil spørsmålenes form og plassering bli tallfestet for å vise til omfang. Jeg har også valgt å ta i bruk ordet intervjuobjekt fremfor intervjuperson. Intervjuobjekt er altfor passiviserende da intervjuobjektet heller utgjør en svært aktiv part i intervjuet som sender opplysninger og påvirker intervjusituasjonen. Likevel er ordet intervjuobjekt det folk flest er kjent med, og for at teksten skal ha en best mulig flyt, har jeg valgt å bruke dette ordet. Videre refleksjoner rundt funnene fra undersøkelsen vil jeg ta for meg samlet under «Drøfting».

5.1 *Forekomst av åpne spørsmål*

For å finne antall åpne spørsmål, ble alt journalisten sa delt inn i følgende kategorier: åpne spørsmål, lukkede spørsmål, kommentarer og såkalt «småsnakk». Nedenfor vil jeg gjøre rede for hva som definerte hver kategori og som la grunnlaget for utregningen samt vise til forekomsten av åpne spørsmål.

Åpne spørsmål ble registrert hver gang journalisten stilte et spørsmål med spørreordene hva, hvem, hvilken, når, hvor, hvordan eller hvorfor, noe som utgjør Handgaards definisjon av åpne spørsmål. Lukkede spørsmål ble registrert hver gang journalisten stilte et spørsmål som ikke inneholdt spørreordene, et såkalt ja/nei-spørsmål. Kommentarer ble registrert hver gang journalisten sa noe som ikke var et spørsmål eller inneholdt en spørrende tone som tanker, oppfordringer eller instruksjoner. Hvis flere spørsmål ble stilt samtidig, såkalte seriespørsmål, der spørsmålene både var åpne og lukkede, ble utsagnet registrert som et lukket spørsmål. Hvis alle spørsmålene i seriespørsmålet var åpne, ble utsagnet registrert som et åpent spørsmål.

I løpet av et intervju kan en journalist spørre om fotografen er klar, prate «off-the-record» med intervjuobjektet og spørre en kollega om det er noe de har glemt i intervjuet. Intervjuobjekt og journalist kan spørre om en gjentakelse av spørsmål og svar fordi de ikke har hørt den andre, og de kan avbryte hverandre. Alle disse utsagnene er et resultat av det som oppstår i muntlig kommunikasjon. Det er naturlig at ikke absolutt alt som blir tatt opp på kamera, strengt tatt er en del av det faktiske intervjuet. Slike utsagn blir i denne undersøkelsen kalt for «småsnakk», og er ikke en del av utregningen av åpne spørsmål. I tillegg til muntlige utsagn nevnt ovenfor, var det også fem utsagn som ikke lot seg definere

som verken et spørsmål eller en kommentar, og disse ble også registrert som småsnakk. Journalistenes utsagn er i denne undersøkelsen ekskludert småsnakk, men inkluderer alle åpne spørsmål, lukkede spørsmål og kommentarer.

Resultatene fra undersøkelsen viste at journalistene stilte 88 åpne spørsmål av 313 utsagn. Prosentandel åpne spørsmål er dermed 28% som utgjør omtrent en fjerdedel av journalistenes utsagn.

5.2 Former for åpne spørsmål

I denne undersøkelsen har jeg funnet fire ulike former for åpne spørsmål som jeg nå vil presentere. Hver form er basert på spørsmålets fysiske form, altså om spørsmålet står alene, er ledsaget av en kommentar i forkant av spørsmålet eller er stilt sammen med andre åpne spørsmål. Underveis vil jeg reflektere over spørsmålsformens nøytralitet og hvorvidt det gir et godt svar. Her vil jeg bruke Sawatskys definisjon der et nøytralt spørsmål er et spørsmål som ikke er ledende og inneholder ingen triggerord eller overdrivelser (J. Sawatsky, kurs, 1.-3. september, 2021). Hva et godt svar er kan være avhengig av personlige synspunkt. Et godt svar vil i denne undersøkelsen besvare spørsmålet og ikke vekke uønskete reaksjoner hos intervjuobjektet. Uønskete reaksjoner i svaret til intervjuobjektet kan innebære at intervjuobjektet blir brydd av spørsmålet eller ikke forstår spørsmålet.

Funn fra undersøkelsen blir illustrert gjennom eksempler fra intervjuene som er merket i kursiv skrift. Noen navn er anonymisert og merket N.N. Forkorting av svar eller spørsmål er merket med (...), og et nummer i starten av eksemplene er knyttet til hvor i datamaterialet eksempelet er hentet fra.

5.2.1 Selvstendige spørsmål

Åpne spørsmål som står alene uten å bli ledsaget av kommentar eller andre spørsmål, kaller jeg for selvstendige spørsmål. Dette er den mest brukte formen da de selvstendige tilsvarer 51% av de åpne spørsmålene. Et eksempel på et selvstendig spørsmål er fra et intervju der en slektning av den dødsdømte blir intervjuet:

2145: *Hva er din mening om dødsstraff?*

Det er -- det er veldig primitivt. Jeg tar fullstendig avstand fra dødsstraff i alle former. Og det jeg tenker er at det er ingenting som kan rettferdiggjøre å ta en annens

liv selv om det er statlig. (...) Likevel så kan man forstå kreftene bak et ønske om å bringe død over noen som har forvoldt så mye smerte til så mange mennesker. (...) Men fra det og til å faktisk utøve det, det er en veldig stor grenseoverskridelse. (...) Så jeg er veldig imot dødsstraff.

Det selvstendige spørsmålet åpner opp et tema, dødsstraff som straffemetode, og spørsmålet gir et godt svar. Intervjuobjektet er tydelig i sin mening om dødsstraff og diskuterer også andre syn på dødsstraff. Flere selvstendige spørsmål kan også spille sammen slik som vist nedenfor der temaet er rettssaken til en av de dødsdømte:

2109: *Hva vet du om rettssaken?*

Jeg vet ikke. Jeg har lest rettsaken for 100 år siden en gang oppe på UB. Ellers er det bare ting jeg har hørt blant annet fra far til kjæresten til N.N. Og det gikk jo veldig mye på dette med at det var det var så mye falske anklager. (...)

Hvorfor skal det være falske anklager?

(...) Det kan jo ha vært det samme på den siden, at det har vært litt sånne hevntanker. «Nå er det lett å ta. Nå skal vi ta han», sant. Men samtidig, altså de eventuelle utsagn som på en måte kanskje har vært litt på siden av samfunnet, kanskje vært litt overdrevet, veier uansett ikke opp mot alle de faktaene som ble lagt på bordet.

Intervjueren starter med å stille et selvstendig spørsmål om hva intervjuobjektet vet om rettssaken. Intervjuobjektet vet lite om rettssaken, men har hørt at det var en del falske anklager mot den dødsdømte. Intervjueren følger opp med et nytt selvstendig spørsmål der hen lurer på hvorfor anklagene var falske. Intervjuobjektet mener at det kan ha vært hevntanker. På den måten har de selvstendige spørsmålene både åpnet opp et tema og fulgt det opp. Andre ganger kan de selvstendige spørsmålene avklare noe i et intervju. Eksempelet nedenfor er fra et intervju som har dreid seg om urnen til en av de dødsdømte:

Ja altså urnen som sto i skapet da. (...) Han lurte følt på hva dette var for noe da.

3103. *Hvem?*

N.N., min bror ja, han var jo hos mormor og spurte hva den krukka hva for noe. (...)

Her ønsker journalisten å avklare hvem intervjuobjektet prater om og får det avklart gjennom et selvstendig spørsmål. Selvstendige spørsmål er forståelige, og intervjuobjektet svarer på

spørsmålene. Det finnes likevel et tilfelle der et selvstendig spørsmål vekker uønskete reaksjoner hos intervjuobjektet. Tilfellet er vist nedenfor der temaet for intervjuet til nå har vært andre verdenskrig, nærmere bestemt intervjuobjektets første møte med en av de dødsdømte. Intervjuobjektet er en eldre person:

6097. *Hva er oppskriften på et så langt liv?*

*Oppskrift? Nei, nei det var ikke noe sånn som er... I bunn og grunn så har det blitt...
(...) Faren min var ikke så veldig gammel da han døde, men moren min var ganske tilårskommen. Og begge besteforeldre var jo ganske gammel (...).*

Hvilke valg har du gjort da? Hva har du fylt livet ditt med som gjør at du har levd så lenge?

Nå forstår jeg deg ikke.

Nei, hva er din vidunderkur?

Vidunderkuren det er å leve. Det er vell ikke noen annet å svare på det. Jeg har jo levd et helt normalt liv. Spist normalt. Og ja så har jeg vært avholdsmann hele mitt liv (...).

Hvordan intervjuobjektet har blitt så gammel, har ingenting å gjøre med intervjuobjektets første møte med en av de dødsdømte. Intervjuobjektet reagerer med å ikke svare på det første selvstendige spørsmålet, men stiller heller spørsmål til spørsmålet. Det gjøres et nytt forsøk av intervjueren, men selv ikke da forstår intervjuobjektet hva det blir spurt om. Ved tredje forsøk forstår intervjuobjektet spørsmålet, og det blir besvart. Han er blitt gammel fordi han har levd et normalt liv og vært avholdsmann.

Oppsummert så kan de selvstendige spørsmålene åpne opp et tema, følge det opp og avklare. Med unntak av ett spørsmål som er utenom tema, gir selvstendige spørsmål gode svar da spørsmålene blir besvart og vekker ingen uønskete reaksjoner hos intervjuobjektet. Ellers er alle de selvstendige spørsmålene nøytrale.

5.2.2 Svevende spørsmål

Mens selvstendige spørsmål står alene, er de to neste spørsmålsformene ledsaget av en kommentar i forkant av spørsmålet. Når åpne spørsmål behøver å bli ledsaget av opplysninger som forklarer spørsmålets kontekst eller perspektiv, kaller jeg det for svevende spørsmål. Med andre ord er svevende spørsmål såpass lite konkrete at de behøver ekstra

informasjon for å virke forståelige. Slike spørsmål utgjør 27% av de åpne spørsmålene. I eksempelet nedenfor setter journalisten konteksten før det åpne spørsmålet blir stilt:

2060: *Så kommer krigen. Alfred er 16 år i april 1940. Hva gjør familien?*

Det var jo et sjokk, men samtidig så føler jeg at det var og en tid hvor plutselig så var det masse tyskere rundt omkring. Og bestefar fikk snakke tysk. De pleide omgang med soldater på kvarven med offiserer. (...)

Uten kommentaren om at det er krig, så ville ikke intervjuobjektet forstått det åpne spørsmålet «Hva gjør familien?». Andre ganger kan kommentaren om kontekst være noe lengre, slik som vist i eksempelet nedenfor der de diskuterer dommen til en av de dødsdømte:

4053: *Og så kommer dommen her i lagmannsretten. I forhold til høyesterett der vi vet hvordan det går med dødsstraff, men her i lagmannsretten så er det jo faktisk slik at han får livsvarig og det er fire lekmenn som går inn for å spare Johnnys liv i forhold til domsmennene som ikke vil det. Hva tenker du om det?*

Det det er også et ganske paradoksalt. Det er også med på å skape en sterkere sann--gjør det til en sann sterkere forståelse for oss av at rettsoppgjøret var mye mer nyansert enn vi er klar over. Fordi at man skulle tro at det var liksom folkemengden som ville være kritisk til livsvarig, som heller vil ha dødsstraff, mens det er folket, altså de som representerer folket som vil ha livsvarig fremfor dødsstraff. Det synes jeg var oppsiktsvekkende (...)

Her ønsker journalisten at intervjuobjektet kommer med sitt synspunkt om en hendelse. Kommentaren med kontekst inneholder en beskrivelse av denne hendelsen. Spørsmålet gir et godt svar. Intervjuobjektet mener det er oppsiktsvekkende at lekmenn ønsker en mildere straff enn høyesterett. I andre tilfeller kan et svevende spørsmål bli ledsaget av opplysninger om ønsket perspektiv istedenfor kontekst. I eksempelet nedenfor har intervjuet dreid seg om en av de dødsdømte som begynte å jobbe som tolk for tyskerne under krigen:

4073: *Så i hans hode: Hva slags arbeid er det han tar på seg der?*

(...) For N.N. sin del er dette et arbeid på lik linje med et annet arbeid. Om du er kontorfunksjonær eller om du jobber på en tysk brakke eller om du skjærer fileter for

tysk fileindustri så er det liksom en jobb da i den situasjonen som han er. (...) En helt vanlig jobb.

Perspektivet presiseres i forkant av spørsmålet gjennom å si *så i hans hode*, og intervjuobjektet svarer med å forklare at det var vanlig å jobbe for tyskerne under krigen. Hvis det åpne spørsmålet hadde blitt stilt alene, «Hva slags arbeid tar han på seg?», kunne svaret vært at han tok på seg en tolkejobb. Det faktum at det blir sett på som en vanlig jobb er et resultat av det ønskete perspektivet fra journalisten, nemlig at jobben skal sees ut fra perspektivet til den dødsdømte.

Svevende spørsmål gir gode svar, men det finnes likevel et tilfelle der svevende spørsmål som ikke blir besvart. Nedenfor dreier intervjuet seg om første gang intervjuobjektet så en av de dødsdømte under krigen:

6109: Vi går rett tilbake til friminuttet. At vi bare får den helt siste gang med når du kjenner på Johnny Larsen, du ser han. Hva skjer da?

Ja, jeg har jo ikke truffet han. Jeg har bare sett han. Men han var jo, han var jo et uhyre for å si det sånn. Vi fikk jo ikke rede på hvor stort uhyre han var under krigen. Det fikk vi ikke rede på før etter krigen. (...)

I friminuttet på realskolen, hva er det du ser da den dagen-- hva ser du da når du ser Johnny?

Skal vi si, jeg husker jo at det var vinter. Det var slapseføre enda. Og vi kom jo ned over noen av elevene og skulle liksom se på livet ned i gaten der. (...) Og sånn var det at det var noen bak oss, sånne voksne som sa «Der er han Johnny Larsen.» (...)

Journalisten stiller et svevende spørsmål ved å sette konteksten først, altså friminuttet. Intervjuobjektet velger å ikke svare spørsmålet. Journalisten gjentar spørsmålet som dermed blir besvart. Årsaken til at spørsmålet først ikke blir besvart kan ha sammenheng med at et lignende spørsmål er blitt stilt tidligere i intervjuet. Det er mulig intervjuobjektet ikke svarer på spørsmålet fordi hen er lei temaet eller ikke forstår hva det egentlig blir spurt om da svaret allerede er gitt.

Oppsummert så viser svevende spørsmål hvordan journalistene velger å legge til kontekst og perspektiv for å presisere spørsmålet og gjøre det forståelig. Med unntak av et spørsmål der spørsmålet blir stilt en gang til, gir svevende spørsmål gode svar og de fremstår

nøytrale. Konteksten i forkant av spørsmålet kunne inneholdt verdier eller meninger, men det ser heller ut til at de inneholder en nøytral beskrivelse av et hendelsesforløp.

5.2.3 Overlessete spørsmål

Den tredje spørsmålsformen er også ledsaget av en kommentar, men denne gangen presiserer ikke kommentaren spørsmålet. Åpne spørsmål som er ledsaget av opplysninger som ikke spørsmålet behøver, kaller jeg for overlessete spørsmål. De unødvendige opplysningene kan inneholde svaret på spørsmålet som blir stilt, journalistens egen tankerekke eller mer generelle, uvesentlige opplysninger. Av åpne spørsmål utgjør overlessete spørsmål 14%.

I eksempelet nedenfor er det overlessete spørsmålet ledsaget av generelle, uvesentlige opplysninger. Temaet for samtalen er mormoren til intervjuobjektet:

3017: *Du var liten. Hun var gammel. Hvordan var forholdet deres?*

Det var jo litt spesielt, men hun var jo veldig snill. Og var veldig glad i oss barnebarn da. Men det ble litt sånn annerledes med henne enn med farmor. Hun var liksom helt sånn rett på, mens mormor hun var litt mere sånn tilbakeholden, forsiktig, veldig forsiktig.

Spørsmålet behøver ikke opplysninger om den selvsagte aldersforskjellen mellom bestemor og barnebarn, og spørsmålet kunne dermed fungert uten kommentaren i forkant. Likevel ser det ikke ut til å påvirke svaret negativt da intervjuobjektet forteller at mormoren var veldig snill og glad i barnebarna sine. I eksempelet nedenfor deler journalisten sin egen tankerekke før spørsmålet blir stilt:

3087: *Ja, du var inne på dette med... Hvordan skal vi plukke opp tråden igjen... Hvem er det dødsstraff går hardest utover?*

Det går jo hardest utover de som er igjen. Den som blir drept han er jo ikke her lenger. Mens mor og far og søsken de er igjen. Ødelagt for resten av livet.

Journalistens egne tankerekker er ikke nødvendig for spørsmålet, men får heller ingen umiddelbare konsekvenser for det påfølgende svaret. Det finnes noen få tilfeller av overlessete spørsmål som ikke gir fullt så gode svar, slik som i eksempelet nedenfor der intervjueren inkluderer svaret i forkant av spørsmålet:

4011: *Johnny får som du sier en tolkejobb i fiskeindustrien, men det varer ikke så veldig lenge. Han får etter ganske kort tid en ny arbeidsgiver. Hva er det som skjer?*

Johnny Larsen har jo alminnelig bra ferdigheter, skolekunnskaper og har lært seg tysk. Og det er jo en egenskap som er veldig nyttig for okkupanten. De trenger nordmenn som kan kommunisere med nordmenn og tyskere. Så han får jo en tolkejobb da, en sånn kontorjobb da knyttet til sikkerhetspolitiet. Og der blir han jo da i førstehånd engasjert med å gjøre helt vanlige kontortjenester og tolketjenester.

Intervjuobjektet velger å svare på spørsmålet selv om det strengt tatt innebærer å repetere intervjuerens svar. Som en konsekvens blir tonen i svaret noe repetitivt. Intervjuobjektet bruker ordet «jo» fire ganger, noe som kan tyde på at intervjuobjektet forteller om noe som allerede er kjent. Vi ser det samme skje i et annet eksempel der samtalen har dreid seg om at Johnny, en av de dødsdømte, flyttet til Bodø under krigen:

4009: *Så Johnny kommer hit. Det er nå noen måneder etter bombingene av byen. Hva slags by er det Johnny ser når han kommer hit til Bodø?*

Det er jo litt trøstesløs. Det har ikke skjedd så veldig mye. Den er jo 60% av befolkninga er jo fri for hus. Bysentrum er jo stort sett jevnet med jorden. Brente ned våren 1940. Så det er jo et trøstesløst syn vil jeg tro.

Samtalen har altså allerede dreid seg om at Johnny flyttet til Bodø, og selve spørsmålet kunne stått uten kommentar. Ifølge intervjuobjektet møter Johnny en by som er *jevnet med jorden*, og spørsmålet blir besvart. Men også her får svaret en repetitiv tone med gjentakende bruk av ordet «jo». Begge eksemplene er hentet fra samme intervju, og det er uklart hvorvidt den repetitive tonen skyldes intervjuobjektets talemåte eller det overlessete spørsmålet.

Oppsummert så gir flesteparten av overlessete spørsmål gode svar. Noen sjeldne unntak finnes i spørsmål der kommentaren inneholder svaret på spørsmålet da svaret kan få en repetitiv tone. Slik som med de to andre spørsmålsformene virker også overlessete spørsmål nøytrale. Det å gi svaret i forkant av spørsmålet kunne virket ledende, men journalistene gjør i denne undersøkelsen kun rede for nøytrale handlingsforløp. Journalistens tankerekke kunne også uttrykt en personlig mening, men inneholder heller tanker om hvordan angripe intervjusituasjonen.

5.2.4 Åpne seriespørsmål

Den fjerde og siste formen for åpne spørsmål er der flere åpne spørsmål blir stilt samtidig, altså åpne seriespørsmål. Denne formen utgjør kun 8% av de åpne spørsmålene. Et eksempel på åpne seriespørsmål finnes i et intervju der intervjuobjektet, som var motstandsmann under krigen, nettopp har fortalt om sine 37 dekkleiligheter:

1224: *Hvordan var det mulig å finne alle disse? Og når flytter du fra det ene til det andre?*

Dette var jo en organisasjon. Og så hadde jeg en meget dyktig rektor på skolen og gymnaset hvor jeg gikk, slik at den første tiden var det hun som var rektor på skolen som skaffet meg bosted hos sine kjente og hos lærerne mine. (...) Og endelig hvis du bodde i et sted så måtte jo ingen andre i det huset vite at det bodde en fremmed. For du måtte jo være så forsiktig med å gå ut og inn. Så bare etter en uke flyttet jeg fordi at naboen kunne ha sett at det går en fremmed ung mann ut og inn av huset. "Hva gjør han her?" Du måtte stadig være på vakt.

Til tross for at intervjuobjektet får to spørsmål å forholde seg til, klarer intervjuobjektet likevel å svare på begge spørsmålene. Rektor tilbudte gjemmesteder, og intervjuobjektet måtte flytte etter en uke for ikke å vekke oppmerksomhet. I andre tilfeller er spørsmålene i serien helt like i innhold slik som i eksempelet nedenfor der intervjuobjektet er i slekt med den dødsdømte:

2085: *Hvilke spørsmål er det du sitter med om han om hans historie? Hva er det du lurte på? Hva er det du vil finne ut?*

Jeg tror kanskje det jeg har lurt mest på det er jo kanskje det alle tenker, og det er jo det: Hvorfor gjorde han det? Altså hva var det egentlig som skjedde som gjorde at han snudde rundt og gikk inn? (...) Jeg har og alltid lurt på: Hvem var det som støttet han? Hvem var det som sa til Alfred at «Vet du hva? Dette høres veldig lurt ut». Hvem var det som sa det? (...).

Like spørsmål stilt i serie ser ikke ut til å forvirre intervjuobjektet. Spørsmålet blir besvart, og intervjuobjektet kommer med flere forslag til hva hen lurte på ved slektningen sin. Ved å gjenta like spørsmål, er det mulig intervjueren signaliserer at det er ønskelig med et mer utdypende svar. Åpne seriespørsmål ser dermed ut til å gi gode svar, men også her finnes et

unntak. Eksempelet nedenfor er også brukt under «selvstendige spørsmål» der intervjueren går utenom tema som er første gang intervjuobjektet ser en av de dødsdømte:

6099. *Hvilke valg har du gjort da? Hva har du fylt livet ditt med som gjør at du har levd så lenge?*

Nå forstår jeg deg ikke.

Meldingen er tydelig. Intervjuobjektet forstår ikke seriespørsmålet. En årsak kan være at spørsmålet er såpass langt utenfor tema, noe som gjør det vanskelig for intervjuobjektet å forstå hva det blir spurt om.

Oppsummert så er det sjeldent journalistene tar i bruk åpne seriespørsmål. I de tilfellene de blir brukt så blir ikke intervjuobjektet forvirret av alle spørsmålene. Det er heller ikke slik at intervjuobjektet kun svarer på ett av spørsmålene, men hele seriespørsmålet blir besvart. De åpne seriespørsmålene gir gode svar, men også her finnes et unntak der et spørsmål utenom tema ikke blir forstått. I likhet med de andre spørsmålsformene, fremstår også seriespørsmålene som nøytrale.

5.3 Plassering av åpne spørsmål

Vi skal nå se nærmere på hvor i intervjuet de åpne spørsmålene er plassert. En plassering kan dreie seg om en fysisk plassering av spørsmålet, altså om spørsmålet blir stilt i starten, midten eller slutten av intervjuet. Plassering kan også dreie seg om en kronologisk rekkefølge.

Spørsmål stilt kronologisk der en går fra gammelt til nytt, blir verdsatt av Sawatsky da de kan hjelpe hukommelsen til intervjuobjektet og sørge for en bedre flyt i intervjuet (J. Sawatsky, kurs, 1.-3. september, 2021). Med denne bakgrunn vil jeg undersøke plasseringen til åpne spørsmål gjennom å undersøke kronologien. Hvorvidt et åpent spørsmål følger kronologien eller ei, er her definert ut ifra om spørsmålet følger kronologien til det foregående spørsmålet. Hvis journalisten for eksempel bryter kronologien gjennom et lukket spørsmål, og det åpne spørsmålet stilt i etterkant følger den nye kronologien, blir det åpne spørsmålet registrert som kronologisk. Slik som med spørsmålsformene, vil kronologisk plassering være tallfestet for å vise til omfanget.

5.3.1 Kronologi

Undersøkelsen viser at 93% av de åpne spørsmålene følger kronologien. Det betyr ikke at kronologien i intervjuene ikke blir brutt, men det gjøres sjelden gjennom åpne spørsmål. Likevel vil jeg se nærmere på hvordan åpne spørsmål bryter kronologien og om svarene blir påvirket.

Hvis et åpent spørsmål bryter kronologien, så kan det skje ved at journalisten forklarer bruddet. I eksempelet nedenfor har samtalen dreid seg om livet til den dødsdømte som endte med henrettelse.

4076: (...) Så jeg lurer på om vi skal ta de 2-3 første spørsmålene en gang til. Tilbake til våren 1941 da igjen, ikke sant. Vi har denne 17-18 åringer Johnny Larsen fra Svolvær som kommer hit til Bodø. Og bruk navnet hans og bruk dette fra helt sånn i bånd: Hva er den korte historien bak at han kommer hit?

Ja, han blir –

Ikke han. Johnny Larsen. Vær så god.

Johnny Larsen han var oppsøkt av tyske næringsinteresser. (...) Det var enorme planer for et nytt fillet-anlegg her i Bodø. Han ble med over Vestfjorden. Kom hit til Bodø. (...) Han kom jo fra en videregående skole der han hadde hatt tyskundervisning, (...) men skolen ble lagt ned på grunn av dette Lofotrøidet. (...) Så Johnny Larsen tok på seg en arbeidsoppgave som tolk for denne filletbedriften (...).

Intervjueren går fra og død til ungdomstid, og forklarer bruddet i kronologien før spørsmålet stilles. Intervjuobjektet aksepterer tidshoppet og svarer på spørsmålet. Andre ganger kan et brudd i kronologien gjøres ved å beholde temaet i samtalen. Eksempelet nedenfor er tidligere brukt som et eksempel på et overlesset spørsmål. Det andre spørsmålet i dette strekket viser til brudd i kronologi.

3017: *Du var liten. Hun var gammel. Hvordan var forholdet deres?*

Det var jo litt spesielt, men hun var jo veldig snill. (...)

I slutten av mai 1945 da er N.N mor til fire. Og to år senere er hun bare mor til to. Hvordan er det å vite det?

Når den historien der kommer frem og du får vite hva som har skjedd, hvorfor det skjedde, når det skjedde, omstendighetene og sånn så er det egentlig helt utrolig at hun overlevde i det hele tatt. At man klarer å leve videre. Det krever nok mye mot.

Selv om det oppstår et brudd i kronologien gjennom å gå fra intervjuobjektets forhold til mormoren og tilbake til mormorens liv rett etter krigen, så blir temaet, mormor, beholdt. Både brudd der temaet blir beholdt og brudd med forklaring blir dermed akseptert av intervjuobjektet da de svarer på spørsmålet. Det finnes likevel ett unntak som tidligere er vist under «svevende spørsmål».

6109: Vi går rett tilbake til friminuttet. At vi bare får den helt siste gang med når du kjenner på Johnny Larsen, du ser han. Hva skjer da?

Ja, jeg har jo ikke truffet han. Jeg har bare sett han. Men han var jo, han var jo et uhyre for å si det sånn. (...)

Intervjuobjektet velger å ikke svare på det som skjedde i friminuttet og aksepterer ikke bruddet. Som tidligere diskutert kan årsaken ligge i at spørsmålet er blitt stilt tidligere. Intervjuobjektet kan dermed velge å ikke svare på spørsmålet fordi hen ikke forstår hvorfor journalisten repeterer spørsmålet.

I de få tilfellene der åpne spørsmål bryter kronologien, så gjøres det ved at journalisten forklarer bruddet eller beholder temaet for samtalen. Dermed virker ikke bruddet så kraftig, noe som kan gjøre det mulig for intervjuobjektet å mentalt omstille seg og gå tilbake i tid. Med kun ett unntak der spørsmålet blir stilt en gang til, blir bruddene akseptert av intervjuobjektet og spørsmålene blir besvart.

6 Drøfting

Denne oppgaven har tatt for seg hvordan journalistene i NRKs undersøkende dokumentarserie «De siste dødsdømte» har brukt åpne spørsmål gjennom å undersøke forekomst, form og plassering. Nedenfor vil jeg presentere de mest sentrale funnene fra undersøkelsen og diskutere dem i forhold til teoretiske perspektiver og hvorvidt funnene kan fortelle noe om årsakene til journalistenes bruk av åpne spørsmål. Videre vil jeg blant annet se nærmere på undersøkelsens begrensninger og andre måter å utføre undersøkelsen på. Til slutt vil jeg diskutere hva åpne spørsmål kan bety for journalister fra et større perspektiv og hva journalister kan gjøre for å forbedre sine intervjuetnikker.

I denne undersøkelsen har jeg funnet fire former for åpne spørsmål: selvstendige spørsmål, svevende spørsmål, overlessete spørsmål og åpne seriespørsmål der alle er nøytrale. Hovedvekten av spørsmålene blir stilt i kronologisk rekkefølge og gir gode svar. De besvarer spørsmålene og vekker ikke uønskete reaksjoner hos intervjuobjektet. Analysen peker likevel på noen sjeldne unntak. Spørsmål utenfor tema, spørsmål som blir repetert og spørsmål der kommentaren inneholder svaret på spørsmålet kan påvirke svaret negativt.

Ved å undersøke åpne spørsmål, deres fysiske form og nøytralitet, er det mulig å sammenligne spørsmålsformene med Sawatskys «The three operators». Ifølge Sawatsky er det tre kvaliteter som utgjør et godt spørsmål: åpent, nøytralt og enkelt. Et åpent spørsmål inneholder spørreord. Et nøytralt spørsmål er ikke ledende og inneholder ingen triggerord eller overdrivelser. Et enkelt spørsmål dreier seg om at spørsmålet er enkelt bygget i sin fysiske form og enkelt å forstå (J. Sawatsky, kurs, 1.-3. september, 2021). Slike spørsmål skal gi svar som er mer innholdsrike og beskrivende enn svarene som gis av journalistenes uvaner, også kalt for «The seven deadly sins» (J. Sawatsky, kurs, 1.-3. september, 2021). Et åpent, enkelt og nøytralt spørsmål blir også verdsatt av intervjumetoden KREATIV (Rachlew et al., 2020, s. 208).

Spørsmålsform	«The three operators»		
	Åpent	Nøytralt	Enkelt
Selvstendige spørsmål (51%)	Ja	Ja	Ja
Svevende spørsmål (27%)	Ja	Ja	Ja
Overlessete spørsmål (14%)	Ja	Ja	Ja
Seriespørsmål (8%)	Ja	Ja	Nei

Tabell 6.1 De fire spørsmålsformene sammenlignet med «The three operators»

Tabell 6.1 viser hvorvidt spørsmålsformene tilfredsstillt kravene til «The three operators». Denne undersøkelsen inkluderer kommentaren i forkant av spørsmålet slik overlessete og selvstendige spørsmål viser, men «The three operators» tar kun stilling til selve spørsmålet som blir stilt. De fire spørsmålsformene vil dermed kun bli vurdert ut ifra selve spørsmålet.

Sammenligningen tydeliggjør kvalitetene til spørsmålsformene. Alle er åpne, nøytrale og enkle bortsett fra de åpne seriespørsmålene som ikke er enkelt formet da de består av flere spørsmål. Teorien til Sawatsky tilsier at spørsmål som ikke er enkle kan gi mindre gode svar, men undersøkelsen viser at åpne seriespørsmål likevel gir gode svar. Hvorvidt dette funnet utfordrer Sawatskys teori er uklar da seriespørsmålene kun utgjør 8% av de åpne spørsmålene. En slik vurdering krever et større datamateriale. Med unntak av åpne seriespørsmål, kan undersøkelsen styrke Sawatskys teori ved at flesteparten av de åpne spørsmålene, som også er nøytrale og enkle, gir gode svar. Da sees det vekk ifra de sjeldne unntakene som tidligere er blitt beskrevet der spørsmål utenfor tema, i reprise eller som er tilknyttet kommentarer der svaret er inkludert kan påvirke svar negativt.

Hvorfor journalister legger til kommentarer i overlessete spørsmål som ikke er nødvendige kan ha flere årsaker. Det at journalisten inkluderer svaret før spørsmålet blir stilt, kan være begrunnet i en usikkerhet hos journalisten som har behov for å vise at hun allerede kan svare på spørsmålet. Det kan også være et forsøk på å styrke tilliten mellom journalist og intervjuobjekt ved å skape en felles enighet. Gjennom å legge til svaret i forkant av spørsmålet, kan journalisten implisitt si «Begge vi to kan jo dette». Et forsøk på å øke tilliten kan også skje idet journalisten legger til en journalistisk tankerekke da journalisten implisitt sier «Jeg er åpen med deg fordi jeg stoler på deg. Håper du stoler på meg». Uvesentlige opplysninger er prat som tilsynelatende har ingen hensikt, men dette kan også være et forsøk på å gjøre intervjuet mer naturlig. Kommentarene i overlessete spørsmål kan med andre ord gjøre intervjusituasjonen mer lik en samtale, noe som totalt sett kan øke tilliten.

Behovet for å gjøre intervjuet mer lik en samtale og på den måten styrke tilliten, kan være begrunnet i selve intervjusituasjonen. I denne undersøkelsen har journalistene nemlig utført TV-intervjuer, noe som skiller seg betraktelig fra et mer klassisk intervju med penn og papir. Intervjuene var rigget med to kamera, to lyskilder og en mikrofon festet til intervjuobjektet. For de fleste intervjuobjekter er dette en uvant og kanskje skremmende situasjon å være i. Hvis intervjuobjektet ikke føler seg trygg, kan de begrense svarene eller ikke tørre å by på seg selv. Derfor kan det være hensiktsmessig for journalisten å ufarliggjøre intervjusituasjonen.

Til tross for noen sjeldne unntak, gir flesteparten av de åpne spørsmålene gode svar i denne undersøkelsen. Likevel stiller journalistene få åpne spørsmål da kun omtrent en fjerdedel av journalistenes utsagn er åpne spørsmål. Årsaker til at journalister stiller få åpne spørsmål, er tidligere blitt undersøkt av Lamark i forbindelse med undersøkelsen «Som journalister spør: en undersøkelse av intervju som arbeidsmetode i nyhetsjournalistikk». Nyhetsjournalistene beskrev ulike grunner for den lave bruken av åpne spørsmål dere flere skyldte på dårlig tid. Noen journalister hadde ikke tid til å tenke gjennom hva de skulle spørre om, noe som førte til at de stilte færre åpne spørsmål (Lamark, 2001, s. 104).

For journalistene i «De siste dødsdømte», og for så vidt i andre undersøkende prosjekter, arbeidet de etter lengre deadline og hadde dermed bedre tid enn kollegaer på nyhetsavdelingen. Likevel stilte også disse journalistene få åpne spørsmål. Hvorvidt bruken egentlig skyldes dårlig tid, er dermed usikkert. En annen årsak til at journalistene stilte få åpne spørsmål i denne undersøkelsen, kan være at lukkede spørsmål og kommentarer også kan gi gode svar. Nedenfor er et eksempel på et lukket spørsmål fra et intervju der intervjuobjektet nettopp har forklart at han ble lurt av den dødsdømte som viste seg å være tysk angiver.

1181: *Og tanken slår deg ikke at han er en løgner?*

Det var det var ikke i min villeste fantasi at Karl Ingebrigtsen som jeg hadde direkte kontakt med i ledelsen av det kommunistiske apparatet, at han kom med en kar som var tysk angiver. Helt utenkelig. Han måtte jo på en eller måte være klarert når han kommer med Karl Ingebrigtsen. (...)

Intervjuobjektet stolte på vennens vurdering av den dødsdømte, og det lukkede spørsmålet gir et godt svar. Vi ser også at intervjuobjektet blir engasjert av spørsmålet og innleder med *Det var ikke i min villeste fantasi*. Nedenfor er et eksempel på et intervju der journalisten gir en kommentar.

2025: *Det føles som om i familiens historie så er jo Alfred et offer.*

Ja, Alfred ble portrettert som et offer i familien. (...) Og mye var jo fordi at Alfred hadde en tysk far. Altså mye ble forklart ut ifra det, at det var en tilhørighet til Tyskland og en tysk far inn i bildet, at det var derfor han ble henrettet. (...)

Alfred ble sett på som et offer i familien, og familien mente han ble henrettet på grunn av hans tyske tilhørighet. Her skapes det også et godt svar. Disse eksemplene har ikke som hensikt å vise at lukkede spørsmål og kommentarer stort sett gir gode svar. Her er eksemplene brukt for å vise at lukkede spørsmål og kommentarer kan gi gode svar uten å ta stilling til etiske utfordringer som kan oppstå.

Årsakene til at journalister stiller få åpne spørsmål behøver dermed ikke handle om dårlig tid, men det kan handle om at andre spørsmål også fungerer. For en journalist kan dermed skillet mellom et dårlig og et godt spørsmål i praksis virke uklart da gode svar kan oppstå både her og der. Teoretiske perspektiver som beskrevet av Sawatsky og «Den profesjonelle samtalen» er tydelige i sin beskrivelse av et godt spørsmål. Denne undersøkelsen kan tyde på at virkeligheten for en journalist er mer kompleks enn som så.

De åpne spørsmålene er i denne undersøkelsen dermed i fåtall. 28% er likevel høyere enn Lamarks undersøkelse som viste 11% åpne spørsmål. En grunn til differansen kan være forskjellige intervju-situasjoner. Nyhetsjournalistene i Lamarks undersøkelse arbeidet i papiraviser der intervjuene er laget for tekst der svarene blir bearbeidet inn i en artikkel. Journalistene i denne undersøkelsen utførte TV-intervjuer der svarene bør være mest mulig TV-vennlige. Dermed stilles det forskjellige krav til svarene avhengig av medium, og spørsmålene kan dermed også variere.

En annen årsak til differansen kan ligge i grunnlaget for selve utregningen av forekomsten. I denne undersøkelsen ble åpne spørsmål definert som spørsmål med spørreordene hva, hvem, hvilken, når, hvor, hvordan eller hvorfor. Journalistenes utsagn inkluderte åpne spørsmål, lukkede spørsmål og kommentarer. Såkalt «småsnakk» der journalisten pratet med fotografen eller hadde en off-the-record samtale med intervjuobjektet, var ikke en del av utregningen. Lamark brukte derimot en mer snever definisjon på åpne spørsmål da de kun inneholdt spørreordene hva, hvordan eller hvorfor (Lamark, 2001, s. 86). Journalistenes utsagn var bredere definert da det ble registrert hver gang journalisten tok ordet (Lamark, 2001, s. 129).

I motsetning til Lamark valgte jeg å ekskludere småsnakk fra utregningen da slike utsagn var mer et resultat av intervjuet som en form for muntlig kommunikasjon, fremfor at utsagnene var en bevisst del av intervjuet. Jeg valgte en bredere definisjon av åpne spørsmål enn Lamark blant annet fordi Handgaards definisjon stemte mer med det jeg tror de fleste journalister forbinder med et åpent spørsmål. På den måten reduserte jeg muligheten for at tallet fra undersøkelsen ville bli misforstått. Når «Den profesjonelle samtalen» refererer til Lamarks undersøkelse og påpeker at journalister stilte 10% (og ikke 11%) åpne spørsmål

uten å presisere definisjonene som ble lagt til grunn, kan det dermed virke misvisende for leseren da de fleste har en bredere definisjon på åpne spørsmål enn det Lamark bruker. Forfatterne av «Den profesjonelle samtalen» kunne gjort en bedre jobb med presiseringen, men Lamark kunne også brukt en bredere, mer folkelig definisjon av åpne spørsmål.

I den kvalitative delen av undersøkelsen var jeg inspirert av tematisk analyse og dannet ulike kategorier for åpne spørsmål. Etter gjentatte kodinger og kategoriseringer, valgte jeg en kategorisering som i stor grad tok utgangspunkt i spørsmålets fysiske form. En annen måte å løse det på kunne vært å kategorisere spørsmålene etter spørreord. Her kunne det vært interessant å se nærmere på åpne spørsmål som gir korte svar, som når- og hvem-spørsmål, versus de som gir lengre svar, som hva- og hvordan-spørsmål. I tillegg kunne det vært interessant å sett hvorvidt hvorfor-spørsmål virker såpass konfronterende for intervjuobjektet at de begrenser svarene sine.

Denne undersøkelsen har konsentrert seg om journalistenes bruk av åpne spørsmål i «De siste dødsdømte», og med det har undersøkelsen også sine begrensninger. Blant annet kan journalistenes evne til å lytte og være til stede i øyeblikket også påvirke svarene som gis. En av journalistene kunne for eksempel fått mer innholdsrike svar av å være mer sensitiv til intervjuobjektets følelser. En annen journalist kunne hatt nytte av å holde seg mer til intervjuets hovedtema for å unngå forvirring hos intervjuobjektet. Det er derfor tydelig at intervjuet blir preget av så mye mer enn bare spørsmålene som stilles.

Arbeidet med undersøkelsen har også gitt ideer til videre undersøkelser, deriblant TV-intervjuet, som kan virke skremmende for et intervjuobjekt. En konsekvens kan være at journalistene må jobbe mer med intervjuobjektets tillit til dem for å få gode svar. I et TV-intervju bør svarene kunne stå for seg selv da spørsmålene til journalistene ikke kommer med. Dette fører til at journalistene må oppmuntre intervjuobjektet til å svare med hel setning, eller be intervjuobjektet om å bruke navnet på den de snakker om istedenfor «han» eller «hun». TV-vennlige svar kan skape gode muligheter i redigeringen, men instruksene fra journalisten kan også bryte rytmen i intervjuet da intervjuobjektet blir dradd ut av samtalen og blir mer bevisst selve intervjusituasjonen. Det hadde også vært interessant å se nærmere på hvilke svar som til syvende og sist ble en del av den ferdige serien eller filmen, og hvilke spørsmål som produserer disse svarene. TV-intervjuet er også godt dokumentert med lyd og bilde, noe som gjør innsamling av data lettere.

Denne undersøkelsen har blant annet vist at flesteparten av åpne spørsmål gir gode svar, men at journalistene ikke bruker slike spørsmål så ofte. En grunn kan være at andre spørsmål som ikke er åpne også kan fungere. En annen årsak til den lave bruken av åpne

spørsmål kan ligge i hva journalister forbinder med et åpent spørsmål. Undersøkelsen viser at journalistene konsekvent bruker åpne spørsmål på en nøytral måte. Det kan godt være andre spørsmål i intervjuene er ledende, men med åpne spørsmål så oppstår det en tydelig nøytralitet. Det er mulig selve spørreordet setter i gang en mental prosess der journalisten inntar en åpen holdning og tenker «Nå går jeg åpent inn i noe». Hvis vi snur på det resonnementet, så kan det bety at hvis journalisten har en åpen holdning i intervjuet kan det gi et inntrykk av at de stiller flere åpne spørsmål enn det de egentlig gjør.

En dag på kontoret overhørte jeg en samtale mellom noen i redaksjonen. En praktikant skulle ringe til en kilde og fikk råd fra andre i redaksjonen om å være åpen. «Still åpne spørsmål» sa en kollega. Ingen spurte hva oppfordringen egentlig betydde, men alle nikket forståelsesfullt. Jeg begynte å undre meg over hva egentlig oppfordringen «still åpne spørsmål» betyr for journalister. I telefonsamtalen med kilden tror jeg ikke praktikanten kun stilte åpne spørsmål. Jeg tror heller praktikanten gjorde slik som journalistene har gjort i denne undersøkelsen. Hen kommenterte, stilte lukkede spørsmål og åpne spørsmål. Men rådet fra redaksjonen førte kanskje til at hen utførte intervjuet med en nøytralitet, en åpen holdning.

Hvis det er slik at åpne spørsmål og åpen holdning i praksis bli blandet, så kan det føre til at journalistene tror de er mer åpne i sine intervjuer enn forekomsten av åpne spørsmål tyder på. En åpen holdning til intervjuobjektet kan med andre ord føre til at journalistene føler de utfører intervjuet på en riktig måte uavhengig av spørsmålene som stilles.

Åpenheten journalister viser til intervjuobjektet, kunne de også i større grad vist til seg selv. Jeg er nemlig usikker på hvorvidt journalister er åpne med sin egen intervjuprosess. «Den profesjonelle samtalen» vektlegger evaluering da det utgjør et av seks faser i intervjuetoden KREATIV (Rachlew et al., 2020, s. 20). Likevel hører jeg ofte kolleger spørre mer om svarene som ble gitt etter et fullført intervju enn hvordan det gikk med valg av spørsmål eller intervjuetode. Selv kan jeg i stor grad relatere meg til nytten av evaluering da jeg som fotograf evaluerer arbeidet i redigeringsprosessen. Det er evalueringen som redigeringen medbringer som gjør meg til en bedre fotograf.

For en journalist kan en slik evaluering av et intervju virke skummelt. Det kan ligge et ubevisst krav om at alle journalister skal mestre intervjuet, hvis ikke er du heller ingen journalist. En annen årsak kan være at evalueringen blir for vanskelig da journalistene ikke helt vet hva de skal se etter. En aksept for at det er lov å prøve og feile i et intervju, og en dypere forståelse av intervjuet som arbeidsmetode kan gjøre evaluering lettere. På den måten kan journalister få en større forståelse av hva som fungerer i et intervju, og på den måten stille enda bedre spørsmål.

7 Konklusjon

Denne oppgaven har vist hvordan tre journalister i «De siste dødsdømte» har brukt åpne spørsmål i fem av sine intervjuer gjennom å undersøke spørsmålenes forekomst, form og plassering. Undersøkelsen har både bestått av en kvantitativ og kvalitativ innholdsanalyse.

Med bakgrunn i den kvalitative innholdsanalysen, presenterer oppgaven fire former for åpne spørsmål: selvstendige spørsmål, åpne seriespørsmål, svevende spørsmål og overlessete spørsmål. De selvstendige spørsmålene er åpne, enkeltstående spørsmål. Åpne seriespørsmål består av flere åpne spørsmål stilt etter hverandre. Svevende spørsmål har en kommentar i forkant som tilfører en nødvendig kontekst eller perspektiv. Overlessete spørsmål inneholder også en kommentar i forkant, men den inneholder unødvendige opplysninger som spørsmålet ikke har behov for som svaret på spørsmålet som stilles, journalistenes tankerekke og andre uvesentlige opplysninger. En årsak til bruk av kommentarer med unødvendige opplysninger kan være at journalistene ønsker å gjøre intervjuet mer lik en samtale da det kan ufarliggjøre intervjusituasjonen og øke tilliten mellom intervjuobjekt og journalist. Journalistene i denne undersøkelsen har nemlig utført TV-intervjuer som for mange intervjuobjekter kan virke skremmende og uvant. Ellers er alle spørsmålsformene nøytrale. Flesteparten av dem stilles i en kronologisk rekkefølge, og skaper gode svar.

Den kvantitative delen av undersøkelsen viser at til tross for at de åpne spørsmålene gir gode svar, så er kun omtrent en fjerdedel av journalistenes utsagn åpne spørsmål. Forskningsprosjektet «Som journalister spør: en undersøkelse av intervju som arbeidsmetode i nyhetsjournalistikk» (1997) av Hege Lamark viser til at journalistenes lave bruk av åpne spørsmål kan skyldes mangel på tid. I denne undersøkelsen har derimot journalistene hatt tid til intervjuet, men bruker likevel få åpne spørsmål. En annen grunn til den lave bruken av åpne spørsmål kan dermed være at andre utsagn som lukkede spørsmål og kommentarer også kan gi gode svar. Hvis det er tilfelle, kan det dermed være vanskelig for en journalist i praksis å skille et godt spørsmål fra et dårlig spørsmål da gode svar kan være et resultat av noe annet enn et åpent spørsmål.

Videre stiller oppgaven spørsmål til hva journalister egentlig forbinder med begrepet «åpne spørsmål» og diskuterer hvorvidt det like gjerne handler om en åpen holdning som en bestemt spørsmålsform. Det oppmuntres til at journalister, i tillegg til å ha en åpen holdning til sine intervjuobjekter, også bør være åpen med seg selv og i større grad evaluere sine intervjuer for å bli bedre til å stille gode spørsmål.

Referanseliste:

- Handgaard, B. (2008). *Intervjuteknikk for journalister* Gyldendal Akademisk.
- Johannessen, L. E. F., Rafoss, T. W. & Rasmussen, E. B. (2020). *Hvordan bruke teori? Nyttige verktøy i kvalitativ analyse* (3. utg.). Universitetsforlaget.
- Lamark, H. (2001). *Som journalister spør : Om intervju som arbeidsmetode i nyhetsjournalistikk*. IJ-forlaget.
- Rachlew, A., Løken, G.-E. & Bergestuen, S. T. (2020). *Den profesjonelle samtalen* (2. utg.). Universitetsforlaget.
- Ringdal, K. (2018). *Enheter og mangfold : Samfunnsvitenskapelig forskning og kvantitativ metode* (4. utg.). Fagbokforlaget.
- University of Regina. John Sawatsky. www.uregina.ca.
<https://www.uregina.ca/library/services/archives/collections/journalism/sawatsky.html>
- Zerubavel, E. (1996). Lumping and Splitting: Notes on Social Classification. *Sociological Forum*, 11, 421-433. <https://www.jstor.org/stable/684894>